

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

სამაგისტრო პროგრამა ლიტერატურათმცოდნეობა, ტექსტოლოგია და

სარედაქციო-საგამომცემლო საქმე

ნინო მჭედლიძე

სერგეი მესხი და გაზეთი „დროება“

ნაშრომი შესრულებულია ფილოლოგიის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად

ნაშრომის ხელმძღვანელები:

ნანა ფრუიძე,

ფილოლოგიის დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი.

მაკა ელბაჭიძე,

ფილოლოგიის დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი

თბილისი

2019

ანოტაცია

აღიარებული ფაქტია, რომ გაზეთმა „დროებამ“ XIX ს. 70-იან წლების საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე წარუშლელი კვალი დატოვა. თავისი არსებობის მანძილზე „დროებამ“ რამდენიმე რედაქტორი გამოიყვალა, მაგრამ მათ შორის გამორჩეული პატივის მიგების ღირსი მაინც სერგეი მესხია, რომელმაც წარმოუდგენელი ღვაწლი დასდო გაზეთს.

არსებობს რამდენიმე ფუნდამენტური ნაშრომი, რომელთა ავტორები ქართული ჟურნალისტიკის განვითარების კონტექსტში განიხილავენ გაზეთ „დროებას“ და მსჯელობენ მისი რედაქტორების შესახებ; გარდა ამისა, არსებობს იოსებ ბოცვაძის ვრცელი მონოგრაფია „სერგეი მესხი“, მაგრამ ცალკე შესწავლის საგანი სერგეი მესხის რედაქტორული საქმიანობა და, კერძოდ, მისი პოზიცია გაზეთში მხატვრული ლიტერატურის ფუნქციისა და დანიშნულების შესახებ, ჯერ არ გამხდარა.

ჩვენი მიზანი იყო დაგვედგინა, რაში მდგომარეობდა სერგეი მესხის, როგორც რედაქტორის ნოვატორობა. დავკვირვებოდით, როგორია გაზეთის სტრუქტურა მისი რედაქტორობის პერიოდში, როგორია ფინანსური პოლიტიკა; ვინ არიან „დროების“ საყრდენი თანამშრომლები და ე.წ. მუდმივი ავტორები; რა დამოკიდებულება აქვს სერგეი მესხს, როგორც რედაქტორს მხატვრული ლიტერატურის მიმართ, რომელი ავტორების რომელი ტექსტები იბეჭდება „დროებაში“, რითაა განპირობებული რედაქტორის არჩევანი და ა. შ.

Annotation

It is acknowledged by the fact that the newspaper "Droeba" was published in the XIX century. It left an indelible mark on the public life of the 70s. During its existence, "Droeba" has replaced several editors, but Sergey Meskhi, who made an incredible contribution to the newspaper, still deserves special respect.

There are several fundamental works, whose authors are in the context of the development of Georgian journalism, discussing the newspaper "Droeba" and discussing its editors. In addition, there is an extensive monograph of Ioseb Botsvadze "Sergey Meskhi", But the subject of separate study of Sergey Meskhi's editorial activity and, in particular, his position on the function and purpose of the literary literature has not yet been made.

Our goal was to find out what Sergey Meskhi's innovation as an editor was. We observed the structure of the newspaper during its editorial period, how is the financial policy of the newspaper; Who are the employees of the "Droeba" and the so-called Permanent authors; What is the attitude of Sergey Meskhi as an editor towards fiction, which authors' texts are published in "Droeba", what is the reason for the choice of the editor, and etc.

სარჩევი

I თავი – ქართული პრესა XIX საუკუნის 60–70 იან წლებამდე	8
1.1. „დროებამდე“ არსებული პერიოდული გამოცემები	8
1.2. 60-70-იანი წლების საქართველოში შექმნილი ვითარება	14
II თავი – გაზეთი „დროება“	18
2.1. იდეის ავტორი და გამოცემის წინაპირობები	18
2.2. რედაქტორი და თანამშრომლები	20
2.3. სტამბა და გამომცემელი	24
III თავი – სერგეი მესხი და გაზეთი „დროება“	27
3.1. სერგეი მესხი როგორც საზოგადო მოღვაწე	27
3.2. სერგეი მესხი და ილია ჭავჭავაძე	29
3.3. გაზეთის ფინანსური პოლიტიკა	31
3.4. გაზეთის სტრუქტურა	32
3.5. სერგეი მესხის სარედაქციო პოლიტიკა	36
3.6. მხატვრული ლიტერატურა „დროებაში“	48
IV თავი – სერგეი მესხი და მეფის ცენზურა	53
V თავი – „დროების“ ათი წლის იუბილე	59
ძირითადი დასკვნები	61
გამოყენებული ლიტერატურის სია	65
დანართი 1	67
დანართი 2	72

შესავალი

ჩვენი სამაგისტრო ნაშრომის თემაა „სერგეი მესხი და გაზეთი „დროება“. ამ პერიოდულმა ორგანომ დიდი წვლილი შეიტანა XIX ს. ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარებაში. „დროების“ რედაქტორთა შორის კი უდავოდ გამოირჩევა სერგეი მესხი, რომელმაც წარმოუდგენელი ღვაწლი დასდო გაზეთს და ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით თავიც შესწირა.

არსებობს რამდენიმე ფუნდამენტური ნაშრომი, რომელთა ავტორები ქართული ჟურნალისტიკის განვითარების კონტექსტში განიხილავენ გაზეთ „დროებას“ და მსჯელობენ მისი რედაქტორების შესახებ, მაგრამ ცალკე გამოწვლილვით შესწავლის საგანი სერგეი მესხის რედაქტორული საქმიანობა ჯერ არ გამხდარა.

ჩვენი მიზანი იყო დაგვედგინა, რაში მდგომარეობდა სერგეი მესხის, როგორც რედაქტორის ნოვატორობა. დაკვირვებოდა, როგორია გაზეთის სტრუქტურა მისი რედაქტორობის პერიოდში, როგორია ფინანსური პოლიტიკა; ვინ არიან „დროების“ საყრდენი თანამშრომლები და ე.წ. მუდმივი ავტორები; რა დამოკიდებულება აქვს სერგეი მესხს, როგორც რედაქტორს, მხატვრული ლიტერატურის მიმართ, რომელი ავტორების რომელი ტექსტები იბეჭდება „დროებაში“, რითაა განპირობებული რედაქტორის არჩევანი და ა. შ.

ჩვენი საკვლევი საგანი სერგეი მესხის რედაქტორობის პერიოდში გამოცემული „დროების“ ნომრების სტრუქტურა და შინაარსია. დაკვირვებამ გამოავლინა რამდენიმე საინტერესო გარემოება: კერძოდ, ის თავისებურებები, რომელთა მიხედვითაც სერგეი მესხის „დროება“ განსხვავდებოდა გიორგი წერეთლის რედაქტორობის პერიოდში გამოსული ნომრებისაგან.

სერგეი მესხი გაზეთს 14 წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა; რაკი ამ წლების მანძილზე გამოშვებული ყველა ნომრის ანალიზი ამ თვალსაზრისით შეუძლებელი იქნებოდა, სანიმუშოდ ავიღეთ „დროების“ 1882 წლის პაკეტი; ჩვენი არჩევანი ორმა მიზეზმა განაპირობა: ერთი მხრივ, ეს, ფაქტობრივად, სერგეი მესხის

რედაქტორობის ბოლო პერიოდია და, შესაბამისად, ამ უკანასკნელს რისი მიღწევა და გაკეთებაც შეეძლო, ყველაზე კარგად ამ წლის ნომრებში ჩანს; მეორეც, მხატვრული ლიტერატურის ბეჭდვის თვალსაზრისით ეს წელი ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერია: 1882 წლის ნომრებში წარმოდგენილია 35 ავტორის ორიგინალური თუ ნათარგმნი თხზულება. თარგმანთაგან ჭარბობს პროზაული თარგმანები და მხოლოდ ერთია პოეტური.

მოვიძიეთ და დავამუშავეთ ის სამეცნიერო ლიტერატურა, რომელიც ეხებოდა ჩვენს საკვლევ თემას. ეს დაგვეხმარა საკითხების ორგანიზებასა და სისტემატიზებაში. მოვიძიეთ ის კონკრეტული ტექსტები, რომლებიც დაგვეხმარა გაზეთ „დროების“ და სერგეი მესხის, როგორც რედაქტორის, ღრმად და საფუძვლიანად შესწავლაში. გამოვიყენეთ როგორც დესკრიფციის, ასევე - ტიპოლოგიური კვლევის მეთოდი.

გაზეთ „დროებაში“ სერგეი მესხის მოღვაწეობის საკითხს არაერთი მეცნიერი შეეხო: ს. ფირცხალავა. ი. ბოცვაძე, ალ. კალანდაძე და სხვები. თითოეულ მათგანს საკითხი განსხვავებული კუთხით აქვს დამუშავებული. სამსონ ფირცხალავა იყო პირველი, ვინც სერგეი მესხის პუბლიცისტიკა შეისწავლა; 1964 წელს იოსებ ბოცვაძემ გამოსცა მონოგრაფია „სერგეი მესხი“, რომელშიც წარმოდგენილია სერგეი მესხის ცხოვრების გზა. ალ. კალანდაძემ კი 1987 წელს გამოცემულ ფუნდამენტურ ნაშრომში „ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია“ იმსჯელა გაზეთ „დროების“ მნიშვნელობაზე და განსაზღვრა მისი როლი ქართული ჟურნალისტიკის განვითარების საქმეში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჩვენი კვლევა დანარჩენებისგან იმით განსხვავდება, რომ დაკვირვების საგნად ვაქციეთ, ერთი მხრივ სერგეი მესხი, როგორც ნოვატორი რედაქტორი, მეორე მხრივ, ტიპოლოგიური თვალსაზრისით შევისწავლეთ „დროებაში“ გამოქვეყნებული მხატვრული მასალა.

გამოიკვეთა, რომ სერგეი მესხის „დროების“ სარედაქციო პოლიტიკა მყარი სისტემურობით ხასიათდება. მართალია, გაზეთს არ ჰყავდა ბევრი თანამშრომელი და ხშირ შემთხვევაში ს. მესხი თვითონ აკეთებდა ყველაფერს, მაგრამ მკითხველი ამას

ვერ გრძნობდა და ყოველ ნომერს სრულფასოვანი სახით იღებდა. მთავარი მიზეზი სერგეი მესხის ჯანმრთელობის გაუარესებისა, სწორედ ეს არაადამიანური ფიზიკური და გონებრივი დატვირთვა იყო. სერგეი 23 წლის ჭაბუკი იყო, როდესაც გაზეთს ჩაუდგა სათავეში. გაუსაძლისი იყო შრომა მარტოკაცისა, რომელსაც ერთი მხრივ ცენზურა ზღუდავდა, მეორე მხრივ - უსახსრობა. ხშირად სერგეი მესხი იყო მთელი რედაქცია: რედაქტორი, ავტორი, მასალების შემსწორებელი, კორექტორი და ზოგჯერ ასოთამწყობიც.

როდესაც ავადმყოფობით დაუძლურებულმა სერგეი მესხმა მიიღო გაზეთის დატოვების გადაწყვეტილება. გამოსამშვიდობებელ სიტყვაში მან აღნიშნა: „დღეს იმის თქმა თამამად შემოძლია, რომ მე ულაქო, შეუმჩიკვლელს, პატიოსანს გაზეთს ვაბარებ ახალს რედაქციას. დღეს ავადმყოფობის, დაუძლურების გამო, საუბედუროდ, იძულებული ვარ მივატოვო და გამოვესალმო ჩემს თოთხმეტი წლის ნაამაგარ საყვარელ გაზეთს და იმის მკითხველს. ყველა გაიგებს, თუ რა გულით, რა გრძნობით უნდა ვეთხოვებოდე მე გაზეთს, რომელსაც ჩემი ყმანვილკაცობის ძალ-ღონე, ჩემი ჭკუა-გონება და ერთი სიტყვით, მთელი ჩემი არსება შევწირე“. ამ უანგარო მოღვაწის სიტყვების ჭეშმარიტებას ადასტურებს პ.უმიკაშვილის შეფასებაც: „გაზვიადებული არ იქნება მოგახსენოთ, რომ ყველა ნომერში „დროების“, რაც კი მის რედაქტორობით გამოსულა, თითო წვეთია ჩასხმული მისი არსებითი ძალისა. ასე თითო წვეთად დაშრა, თავს შემოევლო და მტლედ დაედო ჩვენს საზოგადო საქმეს უბედური სერგეი“ („ივერია, 1883, #8).

I თავი. ქართული პრესა XIX საუკუნის 60–70–იან წლებამდე

1.1. „დროებამდე“ არსებული პერიოდული გამოცემები

ჟურნალ-გაზეთების არსებობას ქვეყნის განვითარებისა და ჯანსაღი აზრის ჩამოყალიბებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. ქვეყანა მყარად დგას ფეხზე მაშინ, როცა ინფორმირებულია არა მარტო თავის ტერიტორიაზე, არამედ სხვა ქვეყნებში მიმდინარე პროცესების შესახებ; საჭირო ინფორმაციის გარეშე, შეუძლებელია სწორად განვსაზღვროთ პრობლემის არსი და შევიმუშავოთ მის გადასაჭრელად საჭირო სტრატეგია.

ჟურნალ „ცისკარის“ გამოსვლამდე საქართველოში პერიოდულ პრესას, პრაქტიკულად, არ უარსებია. ალბათ, ამიტომაც აღნიშნა გიორგი წერეთელმა „დროების“ პირველ ნომერში, „ქართულს ენაზედ გაზეთი აქამომდე სულ არ გამოცემულა“ [„დროება“, 1866, #1]. ეს მოსაზრება სიმართლეს არ შეეფერებოდა, რადგან სხვადასხვა დროს რამდენჯერმე გამოვიდა ქართულენოვანი გაზეთი. მართალია, მაგრამ ამ გამოცემათაგან დღეგრძელი არც ერთი არ ყოფილა, მაგრამ მათ რამდენადმე მაინც მოამზადეს ნიადაგი ქართული პრესის განსავითარებლად.

ქართული პრესის ისტორიის შესახებ საინტერესო, თუმცა ზოგ შემთხვევაში დაუზუსტებელ ცნობებს გვანჯდის ზაქარია ჭიჭინაძე ნაშრომში „ქართულ გაზეთის ასი წლის ისტორია“. ავტორი ქართული გაზეთის ისტორიის ათვლას 1817 წლიდან იწყებს, თუმცა, მისი თქმით, ქართველები გაზეთებს XVIII საუკუნიდან კითხულობდნენ, რადგან ბატონიშვილებს ხშირად უხდებოდათ რუსეთში ყოფნა და არა მხოლოდ რუსულ, არამედ ფრანგულ პრესასაც ადევნებდნენ თვალს. ზაქარია ჭიჭინაძეს მიაჩნია, რომ ქართველებს მხოლოდ ისტორიულმა ბედუკუდმართობამ შეუშალა ხელი, რომ გაზეთის გამოცემაზე ეზრუნათ, თორემ მშვენივრად მოეხსენებოდათ მისი საჭიროებისა და მნიშვნელობის შესახებ. მისივე ცნობით, *„საქართველოში 1787 წელს გაზეთის მსგავსად ფურცლების ბეჭდვაც იწყეს, რომელ ფურცლებზედაც მოთავსებული იყო სხვადასხვა აკროსტიხური ლექსები, სიტყვები და მეფეთა ქებანი. ესეთი ფურცლები ერთობ მცირედ იბეჭდებოდა, დაბეჭდილებს მეფის შვილებს და შვილის-შვილებში არიგებდნენ“* [8. ჭიჭინაძე 1916:3]. ავტორი იმედს გამოთქვამს, რომ ეს ფურცლები სადმე უსათუოდ

აღმოჩნდება, თუმცა, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, დღემდე მსგავსი არაფერია მიკვლეული.

ზაქარია ჭიჭინაძე გვარწმუნებს, რომ პირველი გაზეთი ქართულ ენაზე 1817 წელს გამოსცეს თბილისში. „ხოლო რა გვარს მიმართულების იყო ეს გაზეთი, ოფიციალურის, თუ მოქალაქურის – ამაზე არა სჩანს-რა; გაზეთის ზედა-პირის წარწერაც ამისას არაფერ ცნობას იძლევა; ამის შეტყობა კი არა, თვით გამომცემლის და რედაქტორის ვინაობაც კი არა სწერია“ [8. ჭიჭინაძე 1916:4]. გაზეთის გამოცემა სექტემბრიდან დაუწყიათ; პერიოდულობა ერთგვარი არ ყოფილა: თვეში ხან ერთი ნომერი გამოვიდოდა, ხან - ორი. ორი წლის მანძილზე გაზეთი თურმე ისე გამოდიოდა, რომ მასზე არც გამოსვლის დრო იყო აღნიშნული და არც ფასი. იბეჭდებოდა მთავარმმართველის სტამბაში, ეგზავნებოდათ მოხელეებს, რომლებიც მთავრობის განკარგულებებს მათი დახმარებით აცნობდნენ ხალხს. 1818 წლის ბოლოს ოფიციალური ნებართვაც მიუღიათ და მყარად დადგენილი ფორმატით გაზეთის გამოცემა მხოლოდ 1819 წლის მარტიდან დაწყებულა. როგორც აღვნიშნეთ, ზაქარია ჭიჭინაძისათვის უცნობია გაზეთის რედაქტორის ვინაობა, მაგრამ მისი ვარაუდით, გაზეთს ორი სხვადასხვა რედაქტორი უნდა ჰყოლოდა: ერთი 1817-1818 წლებში და მეორე - 1819 წლის შემდეგ. ორივე უსათუოდ ქართველი უნდა ყოფილიყო, თუმცა, ზაქარია ჭიჭინაძის აზრით, პირველი ძველ ყაიდაზეა განსწავლული და მძიმე ქართულით წერს, ხოლო მეორე უფრო მცოდნე და ახლებურად მოაზროვნე, ე.წ. „შესმენილი პირია“. სწორედ მის დროს შეეცვალა გაზეთს სახელი და „საქართველოს გაზეთის“ ნაცვლად ეწოდა „ქართული გაზეთი“.

სამწუხაროდ, ეს გაზეთი ვერ იქცა სახალხოდა და, შესაბამისად, საკუთარი მისიაც ვერ შეასრულა. ზაქარია ჭიჭინაძე ამას შემდეგნაირად ხსნის: „ამ გაზეთის ნაკლად ჩვენ აღვნიშნავთ ძველის საღმრთო წერილის ენით წერილების წერას....ამისას ვერც ერი გაიგებდა რამეს ადვილად და ვერც მღვდელი. ეს ნაკლი მათ რომ თავიდან აეცდინათ, იქნება მაშინ ქართველობაში საეროდ განათლების და მწიგნობრობის საქმეც

სხვანაირად წასულიყო, იქნება იგი წარმატებით შემოსილიყო... ამ ნაკლს ვერ ასცდა თვით ცნობილი სოლომონ დოდაშვილიც“ [ზ. ჭიჭინაძე 1916: 9].

ზაქარია ჭიჭინაძისათვის უცნობია, რატომ შეწყდა „საქართველოს გაზეთის“ გამოცემა, მაგრამ ფაქტი ისაა, რომ საზოგადოება უგაზეთოდ მხოლოდ ორი-სამი თვე დარჩენილა. 1821 წლიდან კი ახალი გაზეთი გამოვიდა - „წმინდა გიორგი“. როგორც რედაქცია იუწყებოდა, მასში განთავსდებოდა *„უცხო ქვეყნის ამბავნი: გერმანიიდან, ოსმალის ქვეყნიდან, შერთული ამბავი. აღწერა დღესასწაულებთა“* [ზ. ჭიჭინაძე 1916:13]. ეს გაზეთი კვირაში ერთხელ გამოდიოდა. გამოცემა უცნობი მიზეზით შეწყდა 1825 წელს. უცნობია, ასევე, ვინ იყო რედაქტორი, რამდენი ხელისმომწერი ჰყავდა გაზეთს, ვისი ბრძანებით იბეჭდებოდა და ა.შ. ჩვენი მხრიდან უნდა დავამატოთ, რომ წმინდა გიორგის გამოსახულებით დაბეჭდილ გაზეთს ცალკე გამოცემად მიიჩნევს ზაქ. ჭიჭინაძე, თუმცა სამეცნიერო ლიტერატურაში გაზიარებული მოსაზრების თანახმად, ეს ისევ „საქართველოს გაზეთია“, უბრალოდ, შეიცვალა მისი დიზაინი.

წმ. გიორგის გამოსახულებით დამშვენებული გაზეთის დახურვის შემდეგ ახალი გამოცემის განხორციელებაზე აღარფერი თქმულა 1828 წლამდე, ანუ სანამ სოლომონ დოდაშვილმა არ მოიპოვა „თფილისის უწყებანის“ გამოცემის ნებართვა. გაზეთი კვირაში ერთხელ, ორშაბათობით გამოდიოდა. დოდაშვილის გაზეთი წინამორბედთან იმით განსხვავდებოდა, რომ სხვადასხვა განყოფილებასთან ერთად იყო სალიტერატურო ნაწილიც. ასე, მაგალითად, სწორედ ამ გაზეთში დაიბეჭდა ალ. ჭავჭავაძის მიერ გადმოთარგმნილი პუშკინის ლექსი „ოცნება“. რაკი გაზეთის საქმე კარგად წავიდა, სოლ. დოდაშვილმა ჟურნალის გამოცემაც განიზრახა და ამისათვის 1831 წელს აიღო კიდევ ნებართვა. 1832 წლის იანვრიდან დაიწყო ორკვირიანი ჟურნალის - „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“ - გამოცემა. სამწუხაროდ, ამ ჟურნალის მხოლოდ ექვსი ნომერი გამოვიდა. მათგან ჩვენამდე მხოლოდ ხუთმა მოაღწია. 1832 წლის შეთქმულების ჩავარდნასა და დოდაშვილის დაპატიმრებასთან ერთად, ცხადია, შეწყდა როგორც გაზეთის, ისე - ჟურნალის გამოცემა.

იმავე ზაქარია ჭიჭინაძის ცნობით, მხოლოდ მიხ. ვორონცოვის მეფისნაცვლობის დროს, 1846 წელს მოხერხდა გაზეთის „კავკაზის“ ქართულენოვანი ვერსიის გამოცემა, რაც 1850 წლამდე გაგრძელდა. ეს გაზეთიც ოფიციალური ხასიათისა იყო და ძირითადად განცხადებებს შეიცავდა. ქართული „კავკაზიც“ კვირაში ერთხელ გამოდიოდა. მასში რუსული „კავკაზიდან“ გადმობეჭდილ ცნობებს აქვეყნებდნენ. ამავე ხანებში დაიწყო „ზაკავკაზსკი ვესტნიკიდან“ პ. იოსელიანის მიერ თარგმნილი მასალის ბეჭდვა მცირე ზომის გამოცემაში, რომელსაც „მახარობელი“ უწოდეს.

ვახტ. ორბელიანის ცნობით, ჟურნალი „ცისკრის“ გამოცემა მეფისნაცვლის კეთილი ნების შედეგია: *„ვარანცოვმა ირწმუნა ჩვენი მუდარება, უმაღლეს მთავრობასთან მეცადინეობა დაიწყო, 1851 წლის ბოლოს გ. ერისთავმა უკვე „ცისკრის“ გამოცემის ნებართვა მიიღო. ამისთვის მას ვარანცოვისაგან საბეჭდო სტამბაც ერუქა და წელიწადში 500 მან. დახმარებაც დაენიშნა. გ. ერისთავმა „ცისკარი“ სულ ორ წელს გამოსცა“* [ზ. ჭიჭინაძე 1916: გვ.19]. „ცისკრის“ განხლების“ ნებართვა ივ. კერესელიძემ მიიღო.

„ცისკრის“ შინაარსი შესდგებოდა სამი განყოფილებისაგან: „ლექსო თხზულება“, პროზა და „სწავლა და ხელოვნება“. პოეზიის განყოფილება ყველაზე უკეთესი იყო, რადგან აქ ნიკ. ბარათაშვილის, გრ. ორბელიანის, გ. ერისთავისა და სხვა შესანიშნავი მწერლების თხზულებები იბეჭდებოდა. პროზის განყოფილებაში ძირითადად ნათარგმნი მოთხრობები იყო წარმოდგენილი. „სწავლა და ხელოვნება“ მოიცავდა სხვადასხვა ტიპის მასალას. მაგ.: ამ განყოფილებაშია დაბეჭდილი საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“. აქვე არის რუბრიკა „სოფლური სახლის პატრონობის“ შესახებ. ასევე, ოჯახისთვის საჭირო ცნობები და დარიგებები. ასეთი ტიპის ტექსტები თითქმის პუბლიცისტურ წერილის მაგივრობას სწევს, რადგან იმდროინდელი საზოგადოებრივი ვითარება ძალიან კარგადაა გადმოცემული.

ტექნიკური თვალსაზრისით „ცისკარი“ კრიტიკას ვერ უძლებს. ჟურნალის სათაური ზოგ ნომერში წვრილი ასოებით არის დაბეჭდილი, ზოგში - მსხვილით; ცალკე წერილების სათაურებიც ხშირად არ განირჩევა ტექსტის სტრიქონებიდან.

ჟურნალი მთავრობის ტიპოგრაფიაში იბეჭდებოდა, მაგრამ ამ დროში არც რიგიანი ასოები იყო, არც თუ რამდენი პრობლემის წინაშე დგას რედაქტორი, კარგად ჩანს მკითხველისადმი ივ. კერესელიძის შემდეგ მიმართვაში: „რედაქცია სალიტერატურო ჟურნალისა „ცისკარი“ წამკითხველთაგან მოითხოვს მოტევენას, უკუეთუ ჰპოვენს რასმე ნაკლულოვანებასა პირველგამოცემულ წიგნში. რაც რამ შეიძლება ჰქონოდა რედაქციას, არ დაუზოგავს ტიპოგრაფიის გამართვისათვის.” [ა.ჯორჯაძე 1914:12]

ა.ჯორჯაძემ პირუთვნელად შეათვასა „ცისკრის“ საქმიანობა: „საზოგადოებრივი ჟურნალი ან უნდა მოკვდეს, ან უნდა ჰქონდეს რაიმე კავშირი საზოგადოების მოთხოვნილებასთან. „ცისკარმა“ ვერ გაჰყვდა და ვერ დაიჭირა ხელში პროგრესული დროშა. იგი მეტრძოლი არ იყო. „მეზუკეები და მოლაყებები“ არღვევდნენ მის მეუდროებას”. [ა.ჯორჯაძე 1914:13] მიუხედავად ასეთი მკაცრი შეფასებისა, არჩ. ჯორჯაძე არც ჟურნალის მნიშვნელობას აკნინებს: „უხეირო და გაუბედავი იყო „ცისკარი“, მაგრამ მის დაარსების დღიდან საზოგადოებრივი აზრი მაინც შესამჩნევად მომწიფდა. ეს მომწიფება მართო ჟურნალის გავლენას არ მიეწერება, თუმცა ჟურნალსაც ჰქონდა აღმზრდელობითი მნიშვნელობა. უფრო კი დრომ და გარემოებამ გამოიწვია აზრის მოძრაობა.” [ა.ჯორჯაძე 1914:48]

1861 წელს კიდევ ერთი გაზეთი იხილა ქართველმა მკითხველმა. ეს იყო ივანე კერესელიძის მიერ გამოცემული სამეურნეო გაზეთი „გუთნისდედა“, რომელმაც 1876 წლის ჩათვლით იარსება. მართალია, მისი გამოცემა დროული იყო, საზოგადოების ინტერესებსაც პასუხობდა, მაგრამ, შეიძლება ითქვას, რომ საბოლოო ჯამში მან კონკურენციას ვერ გაუძლო და დაიხურა. საქმე ისაა, რომ 1868 წლიდან გიორგი წერეთელმაც დაიწყო ამავე ტიპის გაზეთის გამოცემა სახელწოდებით „სასოფლო გაზეთი“. რედაქტორმა გაითვალისწინა ივ. კერესელიძის გამოცდილება და ბევრად უფრო საინტერესო და სასარგებლო ინფორმაციით დატვირთა საკუთარი გამოცემა: გარდა სამეურნეო ნაწილისა, აქ იბეჭდებოდა ეთნოგრაფიული წერილები, მოთხრობები, ლექსები, სამეცნიერო სტატიები ფიზიკის, ბოტანიკის, ანატომიისა და მედიცინის სფეროდან. გააკვირი არაა, რომ ამ ფონზე „გუთნის-დედამ“ დიდხანს

ველარ გასძლო, მალე დაიხურა. რედაქტორმა იმეცადინა და რაც სამეურნეო საზოგადოებისაგან „გუთნის-დედა“-ს დახმარება ეძლეოდა, ის დახმარება „სასოფლო გაზეთს“ მიეცა. ამ გარემოებამ გაზეთს პირში სული ჩაუდგა. ასეთ დახმარებას გარეშე კერძო, ანუ გარეშე ხელის მომწერნიც ჰყვანდნენ. ... ეს გაზეთი გ. წერეთელმა კარგა ხანს მართა, ევროპაში წასვლის წინეთ იგი პეტრე უმიკაშვილს გარდასცა, პეტრე უმიკაშვილმა 1878 წლამდე ჰბეჭდა „სასოფლო გაზეთი“ და მერე-კი მოსპო, რადგანაც ხელის მომწერთა რიცხვმა ერთობ იკლო. მთავრობაც აღარაფერ დახმარებას უჩენდა. წელიწადში ამ გაზეთის ფასი სამი მანეთი იყო, გამოდიოდა ერთ კარგს ვრცელ საბეჭდს ეძღაღდმედ, ხოლო დაკეცილი. გამიგონია, რომ სოფლის საზოგადოებათა წინაშე „სასოფლო გაზეთს“ არა მცირედი სარგებლობა მოუტანიაო“ [ზ. ჭიჭინაძე 1916: 25].

რაკილა „ცისკარი“ ველარ პასუხობდა ახალ გამოწვევებს, „თერგდალეულების“ ლიდერმა ილია ჭაჭავაძემ დაიწყო ზრუნვა ახალი პერიოდული ორგანოს, „საქართველოს მოამბის“ გამოცემაზე. ჯერ კიდევ 1862 წლის ოქტომბერში აცნობა მან თავის მომავალ მკითხველებს „ცისკრის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული განცხადებით, რომ „მომავალ 1863 წლის იანვრის თვიდან გამოიცემა ტფილისში ახალი ქართული ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“. აქვე იყო წარმოდგენილი ერთი წლის განმავლობაში გამოსაქვეყნებელი საკითხების სია. და აი, 1863 წლის 7 თებერვალს გამოვიდა ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“. მართალია, მან მხოლოდ ერთი წელი იარსება, მაგრამ ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში უდიდესი როლი შეასრულა და მთელი სისავსით დაანახა მკითხველ საზოგადოებას, თუ რა ძალა შესწევს ბეჭდურ სიტყვას.

„საქართველოს მოამბის“ გამოცემის შეწყვეტიდან სამი წლის შემდეგ, 1866 წლის 4 მატს გამოვიდა გაზეთ „დროების“ პირველი ნომერი, რომელზეც ქვემოთ ვისაუბრებთ.

დასკვნის სახით უნდა ვთქვათ, რომ ყველა ის პერიოდული გამოცემა, რომელიც ქართულ ენაზე გამოდიოდა, მეტ-ნაკლებად ემსახურებოდა საქართველოს კეთილდღეობას, ქართველი ხალხის აზროვნების განვითარებას, ქვეყანაში არსებული

რეალური სურათის ჩვენებას. ჯერ კიდევ 1889 წელს „ივერია“ ხაზს უსვამს ქართული პრესის დიდ დამსახურებას ხალხის განათლების საქმეში და ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „...დღეს ჩვენი მწერლობა დიდად მონადინებულია გააცნოს მკითხველს საზოგადო სატკივარი ჩვენის ქვეყნის, აჩვენოს მალამო ამ სატკივრებისა, გაავებინოს შეძლების დაგვარად ავკარგიანობა უცხო ქვეყნებისა, შეაყვაროს ქართველს საზოგადოებას ყოველივე, რაც კი მართლა ღირსია სიყვარულისა და შეაყვაროს ის, რაც ღირსია ზიზღისა და არ არის საკადრისი მართებული ადამიანისა თუ საზოგადოებისა“ [ო. ქინქლაძე 1966:66].

1.2. 60-70-იანი წლების საქართველოში შექმნილი ვითარება

საქართველოს ისტორია არასოდეს ყოფილა მშვიდი: ან მტერი გვებრძოდა, ან ერთმანეთს ვებრძოდით, მაგრამ XIX საუკუნემ მანამდე არსმენილი გამოწვევების წინაშე დააყენა ჩვენი ქვეყანა. 60-70 –იანი წლების საქართველო დიდ ცვლილებებს განიცდის, ბევრი რეფორმა ხორციელდება და ხშირ შემთხვევაში თითოეულ მათგანს სრულიად არაპროგნოზირებადი შედეგები მოსდევს. რა თქმა უნდა, იცვლება საზოგადოებრივი მსოფლმხედველობა, ადამიანების მოთხოვნები და მოლოდინები. ეს ყოველივე, ცხადია, უნდა ასახულიყო პრესის ფურცლებზეც.

XIX საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისისათვის გამწვავდა სოციალური საკითხი. ქვეყნის მასშტაბით არ ცხრება 50-იან წლებში დაწყებული უკმაყოფილების ტალღა: 1857 წლის ცნობილ აჯანყებას სამეგრელოში მაშინვე გამოეხმაურა იმერეთის გლეხობა, 1862 წელს შეიარაღებული გამოსვლები დაიწყო გურიაში, ხოლო 1863–1864 წლებში - შიდა ქართლის თბილისის მაზრის და თიანეთის რიგ სოფლებში.

ახლად მომძლავრებულ კაპიტალურ საწარმოო ძალებსა და ფეოდალურ ურთიერთობათა შორის წარმოქმნილმა კონფლიქტმა ქალაქის მოსახლეობაც დააზარალა. სიტუაცია თითქოს საგლეხო რეფორმას უნდა განემუხტა. 1861 წლის 19

თებერვალს გამოიცა ე.წ. უკაზი, ანუ ბრძანება, რომლის თანახმადაც ხელმწიფე იმპერატორის, ალექსანდრე მეორის ბრძანებით რუსეთში უქმდებოდა ბატონყმობა. ჩვენში ამ ცვლილებამ სამის წლით დაიგვიანა. ბატონყმობის გაუქმება კავკასიის „ნამესტნიკმა“, დიდმა მთავარმა მიხეილ ნიკოლოზის ძემ მხოლოდ 1864 წლის ნოემბერში გამოაცხადა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პერიოდში ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე ასახვა ჰპოვეს ყველაზე აქტუალურმა პრობლემებმა, რომელთა შორისაც სიმწვავეთ ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხს ვერაფერი შეედრებოდა. „ცისკარი“ პირველი ქართული ჟურნალი იყო, რომელიც გაბედულად დაუპირისპირდა ამ სოციალურ ბოროტებას. უპირველეს ყოვლისა, თვით ი. კერესელიძემ გამოააშკარავა და გაკიცხა თავის თხზულებებში ბატონყმობის მთელი მანკიერება. 1859 წელს კი „ცისკრის“ მკითხველი გაეცნო დ. ჭონქაძის „სურამის ციხეს“, რომელსაც წარმოუდგენელი რეზონანსი მოჰყვა. ასევე, იბეჭდებოდა ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, რ. ერისთავის, ა. ფურცელაძის და სხვათა ნაწარმოებები, რომლებიც ბატონყმობის წინააღმდეგ იყო მიმართული.

ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლა „ცისკრის“ მესვეურებს მხოლოდ მხატვრული ლიტერატურის ბეჭდვით არ შემოუფარგლავთ. თავისი დროის ყველაზე დიდი და აქტუალური პრობლემები პუბლიცისტურ წერილებშიც აისახა, თუმცა ეს საკმარისი აღარ იყო. „XIX საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისიდან „ცისკრის“ ჩამორჩენა თანდათან უფრო აშკარა და თვალსაჩინო ხდება. სწორედ ამ დროს დაიბეჭდა ჟურნალის ფურცლებზე ი.ჭავჭავაძის „ორიოდე სიტყვა თავად რევამ შალვას ძე ერისთავის მიერ კომლოვიდამ „შეშლილის“ თარგმანზედა“. ქართველ სამოციანელთა ამ საპროგრამო გამოსვლით დაიწყო თერგდალეულთა ახალი იდეების ცხოვრებაში დამკვიდრებისთვის ბრძოლა” [ო.ქინქლაძე 1966: 34];

ი. ჭავჭავაძის ამ წერილის გამოქვეყნებით ნათელი გახდა, რომ მოვიდა ახალი თაობა, რომელსაც თავისი იდეების ხალხში გასავრცელებლად „ცისკარი“ არ გამოადგებოდა. სხვა რომ არაფერი, ის სალიტერატურო ჟურნალი იყო და ეს ვიწრო

ნიშა ვერ დაიტევდა ყველა პრობლემურ საკითხს. ასეთ ვითარებაში დაიბადა კიდევ ერთი ახალი ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“, რომელმაც ნამდვილად ახალი სიტყვა თქვა ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში, მაგრამ საჭირო იყო ბევრად უფრო მოქნილი ინსტრუმენტი და ასეთი მხოლოდ გაზეთი შეიძლებოდა ყოფილიყო.

შეიძლება ითქვას, რომ XIX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისისათვის საქართველოში დასრულდა ფეოდალიზმის ეპოქა და დაიწყო კაპიტალიზმის ხანა. ამ დროისათვის სწრაფი ტემპითა და ფართო მასშტაბით მიმდინარეობს ფაბრიკა-ქარხნებისა და რკინიგზების მშენებლობა, ვითარდება სამთამადნო, მსუბუქი, საშენ მასალათა, თამბაქოს და ტყავის გადამამუშავებელი მრეწველობა, ნავთის, ქვანახშირისა და მარგანეცის წარმოება, იზრდება ქალაქები და საქალაქო მეურნეობა. ახალი და შედარებით პროგრესული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური წყობის პირობებში იწყებენ მოღვაწეობას „თერგდალეულები“. საგლეხო რეფორმის შემდგომი პერიოდის საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა მჭიდრო კავშირშია რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიულ მოძრაობასა და მის ლიდერთა იდეოლოგიასთან, რამაც დიდიწილად განსაზღვრა ქართული ჟურნალისტიკის შემდგომი განვითარების გზაც.

საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების მთავარი დამაბრკოლებელი ფაქტორი, რასაკვირველია, ცარიზმის რეაქციული პოლიტიკა იყო. სწორედ ასეთ მძიმე სოციალურ პოლიტიკური ვითარების ფონზე იწყება ზრუნვა გაზეთ „დროების“ გამოსაცემად, რომელსაც ფინანსურად ყველასათვის ხელმისაწვდომი, ენობრივად გასაგები და შინაარსობრივად საინტერესო უნდა ყოფილიყო. „დროებას“ უნდა გაეწვრთნა ქართველი მკითხველის გონება, გაეთართოვებინა მისი თვალსაწიერი და ხელი შეეწყო ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებაში.

ამრიგად, 60–70-იანი წლები არც ისე მარტივი პერიოდი იყო საქართველოს ისტორიაში; ქვეყანამ განიცადა ისეთი სერიოზული ცვლილება, როგორიც იყო ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლა; ასპარეზზე გამოვიდა „თერგდალეულთა“

სახელით ცნობილი პროგრესულად მოაზროვნე ახალგაზრდა მამულიშვილთა გუნდი, რომელთაც შეცვალეს საზოგადოების აზროვნება. თავდაუზოგავი შრომით მოუმზადეს ნიადაგი ქვეყნის დამოუკიდებლობას და ამ საქმეში მათი მთავარი იარაღი სწორედ პერიოდული პრესა იყო.

II თავი. გაზეთი „დროება“

2.1. იდეის ავტორი და გამოცემის წინაპირობები

1861 წელს 23 წლის ილ. ჭავჭავაძე ადგენს ლიტერატურული ძალების მობილიზაციის პროგრამას. იგი ემზადება რედაქტორობისათვის და თავისი თაობის მოწინავე ნაწილს მოუწოდებს, „ემსახუროს ხალხს ლიტერატურის საშუალებით“.

ილია ჭავჭავაძე ყველაფერს აკეთებს, რათა საზოგადოებამ გაიაზროს ჟურნალისტიკის როლი და მნიშვნელობა ერის გამთლიანების საქმეში. ცდილობს აამაღლოს ლიტერატურის ავტორიტეტი და უძლური, მჭლე ჟურნალების ნაცვლად ძლიერი, მებრძოლი, პრინციპული და საინტერესო გამოცემის მომზადების პრაქტიკას ამკვიდრებს. სწორედ ამან განაპირობა, რომ ილიას ირგვლივ დაირაზმა ახალგაზრდა ინტელიგენტთა საუკეთესო ნაწილი.

ილია ჭავჭავაძეს, როგორც რედაქტორს სწამდა, რომ ლიტერატურა უნდა იყოს ხალხის ფიქრების, გრძნობების, ჭირ-ვარამისა და იმედის გამომხატველი. რედაქციაში შესული მასალების განხილვისა და დაბეჭდვის დროს იგი დიდ სიმკაცრეს იჩენდა, რადგან თვლიდა, რომ *„გაზეთის უმეტესი დანიშნულება ის კი არ არის, რომ ზოგადი სიტყვებით აუწყოს მკითხველს რომელიმე ამბავი, არამედ იმაში, რომ ეგ ამბავი ყოველი მხრით აწერილი იყოს, რათა მკითხველს სრული სურათი წარმოუდგეს საგნისა. ამით მკითხველს საშუალება ეძლევა თვით შევიდეს განსჯასა და მოქმედებაში“* [იპ.ვართაგავა 1957:101]

ილია ჭავჭავაძის, როგორც რედაქტორის მოღვაწეობაში ყველაზე მნიშვნელოვანია მისი ზრუნვა სალიტერატურო ენის სასაუბროსთან დაახლოებაზე. ამასთანავე, იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა ენის სინწინდეს. იგი დაუღალავად ასწორებდა პუბლიკაციისათვის განკუთვნილ ტექსტებს; არ ილღებოდა იმის გამეორებით, რომ დედა ენა ჩვენი კლასიკური ლიტერატურის ნიმუშების მიხედვით უნდა ვისწავლოთ; ხშირად იმეორებდა, რომ ქართული ენა მარჯვე ხელში სასწაულებს ჩაიდენდა.

ილია სწორად თვლიდა, რომ გაზეთს გაცილებით ფართო აუდიტორია ჰყავს, ვიდრე ჟურნალს; გარდა ამისა, ჟურნალს მომზადებული მკითხველი სჭირდება, მაშინ როცა საგაზეთო ტექსტი ყველა წერა-კითხვის მცოდნისათვის გასაგებია; ილიას ეს არგუმენტები მისმა თანამოაზრეებმაც გაიზიარეს. ჯერ კიდევ 1864 წლის მაისში ატყობინებდა ნ. ლოლობერიძე პეტერბურგში მყოფ კირ. ლორთქიფანიძეს: *„მე, ვახტანგ თულაშვილი, დიმიტრი ბაქრაძე და სტეფანე მელიქიშვილი სტამბის გახსნას*

ვაპირებო... თუ ღმერთმა ქნა და გავანყეთ კარგად, მაშინ იმედია თქვენის (სტუდენტების) შემწეობით, რამეს მოვახერხებთ” [ალ.კალანდაძე 1987:10] ყოველივე ეს კი გაზეთის გამოსაცემად ნიადაგის შემზადებას ისახავდა მიზნად. მალე გ. წერეთელმა და სტ. მელიქიშვილმა მეფისნაცვლის მთავარ სამმართველოს ყოველკვირეული გაზეთ „დროების“ გამოცემის ნებართვა სთხოვეს. სამმართველომ მათი თხოვნა დააკმაყოფილა და 1865 წლის 30 დეკემბერს საცენზურო კომიტეტს აცნობა: „მეფისნაცვალმა ინება უფლება მიეცეს თბილისის მოქალაქეს მელიქოვსა და ს-პეტერბურგის უნივერსიტეტის ყოფილ სტუდენტს წერეთელს, გამოსცენ ქართულ ენაზე გაზეთი, სახელწოდებით „დროება“, მათ მიერ წარმოდგენილი პროგრამის შესაბამისად, იმ პირობით, რომ მიმდინარე პოლიტიკური ცნობების მიმოხილვას გადმოებეჭდავენ მხოლოდ ოფიციალური გაზეთებიდან: „რუსკი ინვალიდ“, „სევერნაია პოჩტა“ და „კავკაზ“ [ალ.კალანდაძე 1987:10]

1866 წლის 4 (16) მარტს „დროების“ პირველი ნომრის გამოსვლა ლამის ეროვნულ დღესასწაულად იქცა. გ. თუმანიშვილი ამბობს: „მე მახსოვს, როდესაც გამოვიდა პირველი ნომერი „დროებისა“, ვსწავლობდი დავით ყიფიანის პანსიონში, პირველმა ქართულმა გაზეთმა ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენზე, ყმანვილებზე, რომ ჩვენც დავიწყეთ გაზეთის გამოცემა ქართულად“ [ალ.კალანდაძე 1987:11]

ფრ. ენგელსი წერდა ე. ბერნშტეინს: „თუ უნდათ ჰქონდეთ მასებზე გავლენა, საჭიროა ყოველდღიური გაზეთი ... შიმშილს მოითმენს საზოგადოება, წყურვილს, დასთმობს, უჯარობას, უვაჭრობას, უგზოობს აიტანს, მაგრამ უგაზეთობა კი – ისე შეუძლებელია მისთვის, როგორც შეუძლებელია უპაეროდ ცხოვრება“ [ალ.კალანდაძე 1987:10].

ამრიგად, შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ ილიას ეს იდეა – გამოეცათ გაზეთი და არა ჟურნალი, იყო ისტორიულად სწორი გადაწყვეტილება. საზოგადოებას ჰაერივით სჭირდებოდა ინფორმაციის მიწოდება სწორი და ჯანსაღი აზრის ჩამოსაყალიბებლად. და მართლაც, გაზეთი „დროება“ მთელი თავისი არსებობის

მანძილზე ემსახურებოდა საზოგადოებაში დემოკრატიულ მისწრაფებების ჩანერგვას და ლიბერალური ღირებულებების დამკვიდრებას.

2.2. რედაქტორი და თანამშრომლები

გაზეთ „დროების“ სარედაქციო გუნდში საქმის ერთგულებითა და უანგარობით გამოირჩევა სერგეი მესხი. ის უპირობოდ საუკეთესო იყო თავის საქმეში, ამიტომ თავისი თანამშრომლებისგანაც მაქსიმალურად დახარჯვას მოითხოვდა; უსახსრობის გამო, მუდმივი თანამშრომლები „დროებას“ პრაქტიკულად არ ჰყავდა; სერგეი მესხს ხშირ შემთხვევაში თვითონ უხდებოდა ყველა პრობლემის მოგვარება და კორექტურის გაკეთებაც კი, რათა გაზეთის მწირი ბიუჯეტი როგორმე დაეზოგა. დიდი „ჭაპან-წყვეტა“ დასჭირდა მას, რათა „დროება“ ჯერ კვირაში სამჯერ გამოსულიყო, შემდეგ კი ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთებულიყო.

აუტანელი ჯაფა ადგა რედაქტორს, მაგრამ ამას კიდეც რა უჭირდა, სხვაგვარად რომ არ ყოფილიყო შევიწროვებული: ერთი მხრივ ცენზურა ზღუდავდა მის საქმიანობას, მეორე მხრივ - უსახსრობა.

სერგეი მესხი კარგად ხედავდა, რომ მართო მისი მხრიდან თავდაუზოგავი შრომა შედეგს ვერ მოიტანდა; თუკი ყველა ნომერში მასალის აბსოლუტური უმრავლესობა მისი მომზადებული იქნებოდა, გაზეთი აუცილებლად უფერული და უინტერესო გახდებოდა. აუცილებელი იყო ნიჭიერ, მკაფიო ინდივიდუალურობით აღბეჭდილ თუნდაც ორიოდ ადამიანს ეთანამშრომლა „დროებასთან. ამიტომაც პერიოდულად, როცა ძალიან გაუჭირდებოდა, სერგეი დახმარებას მეგობრებისგან ითხოვდა. ასე, მაგალითად, ძალიან ცდილობდა, რომ კირილე ლორთქიფანიძე დაყოლიებინა თანამშრომლობაზე: *„ჩემდა სამწუხაროდ, „დროების“ უკანასკნელი სამი-ოთხი ნომერი ჩემი ავადმყოფობის გამო ძალიან შესუსტდა. თუ არავინ მომეხმარა, ... მომავალი ნომრებიც ასეთები იქნებიან გემოხსენებული მიზეზების გამო... კირილე! ერთი შენებურად რო მოიქაჩლებდე თავს, გააბრტყელებდე ორ-სამ ფურცელს და*

გამომიგზავნიდე, სწორედ ძალიან კარგ საქმეს იზამს, მასალების ნაკლოვანება, ვკონებ, არ მექნება.“ [კ.მეძველია 1965:248-249]

სერგეიმ იცოდა, რომ კირილე ძალიან მომთხოვნი იყო საკუთარი თავისადმი - თუ ზუსტი ინფორმაცია არ ჰქონდა, ყურმოკრულ ამბავს სანერ მასალად არ გახდიდა, მაგრამ ცხოვრების მძიმე და დატვირთული გრაფიკიდან გამომდინარე, კირილეს უჭირდა გაზეთთან თანამშრომლობა. ეს რედაქტორსაც კარგად ესმოდა, ამიტომ მატერიალური სიღუბეჭირის მიუხედავად, ყველანაირად ცდილობდა, კირილე ლორთქიფანიძისათვის უსათუოდ მიეცა განუელი შრომის საზღაური: „*აი რანაირი წინადადება უნდა მოგცე კირილე! თუ დრო გაქვს და იკისრებ, მე შემოძლია ყოველთვე ოცი მანეთი გიგზავნო იმ პირობით, რომ თვეში „დროების“ რვა კალონის ასავსები მასალა ჩამაბარო, „დროების“ თითო კალონაში 80 სტრიქონია, ასე რომ სტრიქონზე თითქმის 3 კაპ. მოგივა“* [კ. მეძველია 1965:249].

სერგეი მესხს სპეციალური განათლება არ ჰქონდა. „დროება“ დროს რომ არ ჩამორჩენოდა, საჭირო იყო რედაქტორს შესაბამისი ცოდნა და გამოცდილება შეეძინა. სწორედ ამ მიზნით მიემგზავრება 1873 წელს სერგეი მესხი ევროპაში. ის სორბონას უნივერსიტეტში ისმენს ლექციებს ეკონომიკისა და ლიტერატურის საკითხებზე. გაზეთს ერთგულ კირილე ლორთქიფანიძეს აბარებს და სთხოვს, მის მიერ გამოგზავნილი ყველა კორესპონდენცია გარკვეული პრინციპით დაბეჭდოს: „*პირველი ჩემი თხოვნა, როგორც ამ წერილების, ისე შემდეგი წერილების შესახებ ის არის, რომ ფელეტონები დაბეჭდოთ, როდესაც კი ეს შესაძლებელი იქნება. მეორე, ყველა ჩემს წერილს ზევით ერთი და იგივე საზოგადო სათაური უნდა ექნეს „ქართველი ევროპაში“ და მერე პატარა სათაური, ქვემოთ ჩემი სახელი და გვარი (ს. მესხი) და რიცხვი. რაც მეტს გამოგლეჯ ცენზორის კლანჭებს, რასაკვირველია, ის ემტობინება, მაგრამ თუ ყოველთვის ეს ვერ მოხერხდეს და რომელიმე წერილი საგრძნობლად დაამახინჯოს, რასაკვირველია, სულ დაუბეჭდელობა ემტობინება“* [კ.მეძველია 1965:253]

კირილე ლორთქიფანიძეს ცენზორის სიმკაცრის გამო სერგეი მესხის თხოვნა მართლაც ვერ შეუსრულებია და მისი სტატია „მიუნხენი“ „დროებაში“

დამახინჯებულად დაბეჭდილა. ამით გულდანწყვეტილ სერგეის საყვედური გამოუთქვამს კირილეს მიმართ: „*ღმერთმა რედაქტორობის რისხვა ნუ მოგაკლოთ ასე უთავბოლოოდ ჩემი წერილის დაბეჭდვისათვის. „მიუნხენი“ როგორც იყო, ისე უნდა დაბეჭდილიყო ან სულ არ უნდა გამოგეშვათ, თორემ ახლა უაზრო და უფერულია*”. [კ.მეძველია 1965:254]

სერგეი მესხმა ევროპულ პრესაზე დაკვირვებით კარგად დაინახა, რამდენად ამაღლებს გაზეთის ავტორიტეტს მკითხველის თვალში ე.წ. ექსკლუზიური მასალის გამოქვეყნება. ამიტომაც 1877 წლის აპრილში, რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებისთანავე, რედაქტორმა ფრონტს მიაშურა და იქიდან უგზავნიდა რედაქციას ომის ვითარების ამსახველ კორესპონდენციებს. ეს ტაქტიკურად სწორი სვლა იყო და ერთბაშად გაიზარდა „დროების“ მიმართ იტერესი. რუსეთ-თურქეთის ომი სერგეი მესხმა გაზეთის პერიოდულობის გაზრდის თვალსაზრისითაც გამოიყენა - მიიღო ნებართვა, ომის მსვლელობისას გაზეთი ყოველდღიურად გამოეშვა საომარ ქმედებათა მიმართ არსებული მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესის გამო.

სერგეი მესხი გამარჯვებულ რუსულ-ქართულ არმიასთან ერთად შევიდა ბათუმში და აღწერა იქაური ვითარება. იგი ერთ-ერთი იმათაგანი იყო, ვინც მთავრობას ურჩევდა, ახლადშემოერთებულ რეგიონში მმართველებად ადგილობრივი მცხოვრებლების თავისებურებების მცოდნე პირები დაენიშნათ, არ შეელახათ მუსულმან ქართველთა უფლებები და ამგვარად შეემსუბუქებიათ მოსახლეობის მდგომარეობა.

სერგეი მესხი გაეცნო ევროპული პრესის სპეციფიკასა და საგაზეთო საქმის წარმოების პრაქტიკას. ამ ფონზე მას კიდევ უფრო გულისმომკვლელი ეჩვენებოდა ჩვენში არსებული ვითარება. მან მიზანშეწონილად მიიჩნია, მკითხველთან ესაუბრა გაზეთის ე.წ. შიდა სამხარეულოს შესახებ, რათა დაინტერესებულ პირთათვის მკაფიოდ ეჩვენებინა, რა არის მიზეზი იმისა, რომ „დროება“ ზოგჯერ ვერ ამართლებს მართ მოლოდინს. სერგეი მესხის ხელმოწერით დაბეჭდილ ერთ-ერთ წერილში ვკითხულობთ: „იმ ქვეყნებში, სადაც ხალხი კითხვას არის შეჩვეული, სადაც გაზეთი

ისეთსავე საჭიროებას შეადგენს, როგორც ლუკმა-პური, და სადაც, მაშასადამე, გაზეთებს ბევრი მკითხველები ჰყავს და კარგი საშუალებაც აქვსთ, იქ რედაქციები და, საზოგადოთ, გაზეთის საქმე სულ სხვანაირათ მიდის, ვიდრე ჩვენში. ყოველ გაზეთს, მთავარ რედაქტორს გარდა, რამდენიმე სხვა უბრალო რედაქტორები, ანუ როგორც ჩვენში ვეძახით, მუდმივი თანამშრომლები ჰყავს. მთავარი რედაქტორის მოვალეობა მხოლოდ ის არის, რომ თვალყურს ადევნებს საზოგადოთ გაზეთის მიმართულებას; რედაქციის რჩევაზე ეუბნება უბრალო რედაქტორებს, თუ ხვალინდელ ნომერში რა და რა სტატიები უნდა დაიბეჭდოს, რა აზრით და რა მიმართულებით დაწერილი უნდა იყოს ეს სტატიები. შემდეგ, როდესაც ნომერი დამზადებულია, გადაავლებს თვალს იმის შესატყობათ, რომ გაზეთის მიმართულების წინააღმდეგი არა შემოჰპარვოდეს რა წერაში რედაქტორებს.” [„დროება”, 1877, №46] .

სერგეი მესხის ეს წერილი, ალბათ, იმ მიზნითაც დაიწერა, რომ გაზეთს ფინანსური მხარდამჭერი მოეპოვებინა. სამწუხაროდ, „დროებას“ რომ ეარსება, ამაზე სერგეი მესხის გარდა, პრაქტიკულად არავინ ზრუნავდა: არც სამთავრობო სტრუქტურები, არც საზოგადოების ფართო მასები არ უჭერდნენ მხარს ერთადერთი ქართული გაზეთის შენარჩუნებას. არსებული მცირერიცხოვანი ხელმომწერებიც კი ხშირად უარს აცხადებდნენ გაზეთის საფასურის გადახდაზე და ამ პრობლემის მოგვარებას სერგეის უწევდა. სწორედ „დროების“ ვალების გადასახდელად დააგირავა მან საკუთარი მამულები ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკში.

სერგეი მესხის გაზეთის გადასარჩენად ყველაფერს აკეთებდა; ცდილობდა არ დაეკარგა ის თანამშრომლები, რომლებიც გვერდით ედგნენ და მასთან ერთად აკეთებდნენ ქვეყნისთვის საჭირო საქმეს. რადაც უნდა დასჯდომოდა, ცდილობდა მათთვის სათანადო ანაზღაურება მიეცა.

იმ დიდ საქმეს, რასაც სერგეი მესხი ედგა სათავეში, მხოლოდ ერთი კაცის ძალ-ღონე არ ეყოფოდა. სერგეიმ თავისი სიცოცხლის საუკეთესო წლები და თვით სიცოცხლეც „დროებას“ შესწირა და პირნათლად მოიხადა ვალი სამშობლოს წინაშე.

2.3. სტამბა და გამომცემელი

1863 წელს დიმიტრი ბაქრაძემ, ნიკო ლოლობერიძემ, ვახტანგ თულაშვილმა და გრიგოლ მელიქიშვილმა შექმნეს ამხანაგობა და გადაწყვიტეს თბილისში გაეხსნათ სტამბა, სადაც დაიბეჭდებოდა პერიოდული პრესა და წიგნები. ამ საქმის მოგვარება კი სტეფანე მელიქიშვილს მიანდეს. მართალია, ამ დროისათვის ის ძალიან ახალგაზრდა იყო, მაგრამ თამამად შეიძლება ითქვას, რომ სტეფანესა და მთელი მისი ოჯახის დამსახურებაა სასტამბო-საგამომცემლო საქმიანობის მყარ ნიადაგზე დაყენება.

სტეფანე მელიქიშვილი საამისოდ სპეციალურად მიავლინეს ევროპაში. რა თქმა უნდა, იგი დიდი პასუხისმგებლობით მოეკიდა საქმეს - დიდებული შრიფტი დაამზადებინა, საუკეთესო სტამბა გააწყობინა და ჩამოატანინა.

სტეფანე მელიქიშვილის სტამბამ პირველი ნაბეჭდი პროდუქცია 1865 წელს გამოუშვა. ეს იყო იაკობ გოგებაშვილის „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის“, შემდეგ გამოვიდა სერგეი მდივანის „ქართულ-სომხური კალენდარი“, პეტრე უმიკაშვილის „ქართული ანბანი“ და ა.შ. 1866 წელს, კი სტეფანე მელიქიშვილმა დაიწყო ქართული გაზეთის, „დროების“ გამოცემა. იგი არა მარტო „დროების“ გამომცემელი და ფინანსურად ხელშემწყობი, არამედ გაზეთის თანამშრომელიც გახლდათ. *„ღია და კერძო წერილების, აგრეთვე მოკლე სტატიების გარდა, სტეფანე ამ გაზეთში პუბლიცისტურ ნაშრომებსაც აქვეყნებდა“* [რ.სურმანიძე 2003:36] როგორც წესი, ავტორი სტატიებში ეხებოდა ისეთ მნიშვნელოვან და რეზონანსულ საკითხებს, როგორიცაა ტატო წულუკუძის ჩამოხრჩობა და ახლად გათავისუფლებული მხარის იმდროინდელი ვითარება და ა. შ.

აღსანიშნავია, რომ 1877 წლის აგვისტოში, აჭარის რეგიონის შემოერთებისათვის ომი დაიწყო თუ არა, სტეფანე მელიქიშვილი თავის სიძესთან, სერგეი მესხთან და თბილისის ნოტარიუსს, დავით ყიფიანთან ერთად ფრონტის წინა ხაზზე ჩამოვიდა. რასაკვირველია, *„ამ საინტერესო და დიდი ეროვნული მნიშვნელობის მეონე*

მოგზაურობის შთაბეჭდილებები სტ. მელიქიშვილმა 1878 წელს „დროებაში“ გამოაქვეყნა [რ.სურმანიძე 2003:35]

სტეფანე მელიქიშვილი, როგორც სტამბის მესვეური, სხვა დაკვეთებსაც იღებდა და „დროების“ წინაშე ხშირად „პირშავად“ რჩებოდა: ნომრებს დროულად ვერ ბეჭდავდა, აგვიანებდა. ამ გარემოებამ გამოიწვია კონფლიქტის ჩამოყალიბება. სტამბის მეთაურმა რედაქტორის შესვლა განიზრახა, რედაქტორმა კი, თავის მხრივ, ამხანაგობას ულტიმატუმი წაუყენა და *„განუცხადა მთლიანად პირადად მისთვის გადაეცათ გამომცემლის ფუნქციები, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი თავს დაანებებდა გაზეთის რედაქტორობას“* [ალ.კალანდაძე 1987:100] ეს წინადადება ამხანაგობამ მხოლოდ მას შემდეგ მიიღო, როცა სერგეი მესხი ახალი გაზეთის გამომცემის ორგანიზებას შეუდგა.

1872 წლიდან „დროების“ ბეჭდვა გ. წერეთლის სტამბაში გაგრძელდა და იქ იბეჭდებოდა ერთი წლის განმავლობაში. 1873 წლიდან 1882 წლამდე მისი ბეჭდვა ისევ სტეფანე მელიქიშვილის სტამბაში წარმოებდა. რაც შეეხება ს. მესხის სიცოცხლის უკანასკნელ წელს, ამ დროს „დროება“ ექვთიმე ხელაძის სტამბაში იბეჭდებოდა.

სტეფანე მელიქიშვილი სამშობლოდან შორს გარდაიცვალა. სამწუხაროდ, ამის შესახებ ქართულ პრესაში ნეკროლოგი არ დაბეჭდილა. ამ ამაგდარი ადამიანის გარდაცვალებას მცირე განცხადება მიუძღვნა გაზეთ „ნოვოე ობოზრენიეს“ ანონიმმა კორესპონდენტმა: *„ჩვენ შემთხვევით გავიგეთ, რომ სამი კვირის წინ ასხაბადში გარდაიცვალა ს.გ. მელიქოვი, პირველი ქართული გაზეთის (რომელმაც უკვე შეწყვიტა გამოსვლა) „დროების“ დამაარსებელი და პირველი გამომცემელი ... სტამბის დაარსებით და გაზეთ „დროების“ პირველ ნაბიჯებზე მხარდაჭერით განსხვავებულმა მელიქოვმა ქართულ ლიტერატურას დიდი სამსახური გაუწია, რომლის დავინწყება დიდი ცოდვა იქნება. ... მას არ ჰქონდა მტკიცე ხასიათი, ასევე არც კლასიკური განათლება, მიუხედავად ამისა, მან სამშობლოსათვის ათჯერ მეტი გააკეთა იმათთან შედარებით, ვისაც გაცილებით მეტი მომზადება ჰქონდა და ვინც დაჯილდოებული იყო ბუნებრივი თვისებებით. მან ცხოვრებაში საკუთარი კვალი, საზოგადოებაში კი ხსოვნა*

დატოვა. ღმერთმა მშვიდი სასუფეველი მისცეს მას საკუთარი ქვეყნიდან დაშორებით, რომელიც მას გულმხურვალედ უყვარდა და რომელსაც შეძლებისდაგვარად დაუღალავად ემსახურებოდა” [რ. სურმანიძე 2003:45-46].

III თავი. სერგეი მესხი და გაზეთი „დროება“

3.1. სერგეი მესხი, როგორც საზოგადო მოღვაწე

„ჩვენი საქმეა საქართველოს ხალხის ცხოვრება, მისი გამჭობინებაა ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილი”, - წერდა ილია ჭავჭავაძე. ეს იყო ერთგვარი ლოზუნგი, რომელიც აერთიანებდა სამოციანელებს. თითოეული მათგანის სურვილი ქვეყნისა და ხალხის კეთილდღეობა იყო. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ს. მესხის ღვაწლი, რომელმაც მთელი თავისი ახალგაზრდული ენერგია ქართველი ერის განათლებას, გამოთხიზლებას და განვითარებას შესწირა.

სერგეი მესხმა 1867 წელს დაამთავრა პეტერბურგის უნივერსიტეტი და მშობლიურ ქუთაისს დაუბრუნდა. ის პედაგოგობაზე ოცნებობდა, მაგრამ გარემოებათა გამო, სახელმწიფო ქონებათა სამმართველოს გამგებლობის მდივნად დაიწყო მუშაობა. მიუხედავად იმისა, რომ ჩინოვნიკური კარიერა უზრუნველ ცხოვრებას უქადდა, 1869 წელს „დროების“ რედაქტორად მიიწვიეს თუ არა, უმაღლესი მიატოვა სახელმწიფო სამსახური.

სერგეი მესხის საზოგადო ცხოვრების პირველ ნაბიჯებს აკაკი წერეთელი ასე იხსენებდა: „სერგეი მესხი ზოგიერთებთან ერთად გამოვიდა სამოქმედო ასპარეზზე. გრძნობითა და სურვილებით აღვსილი ახალგაზრდა, ჭაბუკი გამოდის ცხოვრების სარბიელზე და ჰხედავს, რომ მის წინ ორი გზა იშლება: ერთი საპირადო და მეორე საზოგადო. პირველი ექადის მას კეთილდღეობას, ყოველგვარ ხორციელ წარმატებას, ამაღლებას და დიდებას; მეორე კი ტანჯვას, სიღარიბეს, შიმშილ-წყურვილს, უმეტესობის და მერე როგორი უმეტესობის თვალში დამცირებას, უბრალო რამ სურვილებისა კი უხმოდ გულში ჩაკვლას, სხვებისაგან დევნას, თავისიანებისაგან განწირვას და სხვა და სხვა. მაგრამ ის მაინც უკანასკნელს ირჩევს და საზოგადო გზას ადგება“. (აკ. წერეთელი 1960:252) აღსანიშნავია, რომ ამ ნაბიჯის შესაძლო შედეგები სერგეი მესხს მართლაც სრულად ჰქონდა გააზრებული და ნებაყოფლობით შეუდგა საზოგადო მოღვაწის „გოლგოთის გზას“, ვინაიდან სხვაგვარადარსებობა ვერც წარმოედგინა: *„იმზე მომეტებული ნეტარება კიდევლა იქნება, რომ ის გრძნობდეს, რომ სასარგებლო არის თავისი ქვეყნისათვის? ადამიანი, რომელიც ამ ნათელი მიზნისაკენ არ მიილტვის, ორფეხა ცხოველია, რომელიც დედამიწას ტყუილუბრალოდ ამძიმებს“* (ს. მესხი 1950:3)

როგორც ირკვევა, სერგეი მესხი, გარდა „დროების“ რედაქტორობისა, ერთხანს „სასოფლო გაზეთის“ ხელმძღვანელიც იყო და ჯამაგირად თვეში ოთხ თუმანს იღებდა. იმის გამო, რომ ეს თანხა არაფერში არ ჰყოფნიდა, მან წმინდა ნინოს სახელობის ქალთა სასწავლებელში მათემატიკის გაკვეთილები აიღო და მთელი ერთი წლის განმავლობაში ასწავლიდა, მაგრამ ბოლოს იძულებული გახდა, სასწავლებლისათვის

თავი დაენებებინა, რადგან საგაზეთო საქმიანობა ძალიან დიდ ღროს ართმევდა და მასწავლებლობისთვის ღრო აღარ რჩებოდა. „სასოფლო გაზეთს“ კი 1869 წლის 3 მაისიდან 20 სექტემბრამდე რედაქტორობდა.

სერგეი მესხის აზრით, მისი, როგორც რედაქტორის უპირველესი ამოცანა იყო, გაზეთის გარშემო შემოიკრიბა პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანები. ვინაიდან „საზოგადო მტრის“ წინააღმდეგ ბრძოლის ერთ-ერთი ძლიერი იარაღი „ღროება“ იყო, რედაქტორი ითხოვდა, რომ მასთან „საქმის კაცებს“ ეთანამშრომლათ.

სერგეი მესხის მიზანი იყო, „ღროებას“ საზოგადოების ყველა ფენაში „შეეღწია“; ადამიანებს გაზეთის კითხვა შეჰყვარებოდათ და კრიტიკული აზროვნების უნარი შეეძინათ. უნდა აღვნიშნოთ, რომ სერგეი მესხი გაზეთ „ღროების“ თითოეულ ხარვეზს კარგად ხედავდა, თუმცა იმ პერიოდში ყველაფრის გამოსწორების საშუალება მას არ ჰქონდა. ყოველივეს თავი და თავი კი ფინანსური სიღუხტირე გახლდათ.

მართალია, 1866 წლის 4 მარტს „ღროების“ პირველი ნომრის გამოსვლა ეროვნულ დღესასწაულად იქცა, მაგრამ, სამწუხაროდ, საზოგადოების ენთუზიაზმი მალე მინელდა და გაზეთი სერიოზული ფინანსური სირთულეების წინაშე დადგა. სერგეი მესხმა ჩაიბარა გაზეთი ბევრი ვალითა და 200-ოდე ხელისმომწერით. მან შეუძლებელი შეძლო - და 14 წელი „აცოცხლა“ გაზეთი. თითქოს სიმბოლურია, რომ მისი გარდაცვალების შემდეგ ველარც „ღროებამ“ იარსება დიდხანს.

3.2. სერგეი მესხი და ილია ჭავჭავაძე

1800-1881 წლებში „ღროება“ – „ივერიის“ გაერთიანებულ რედაქციას სერგეი მესხი და ილია ჭავჭავაძე უძღვებოდნენ. ამის თაობაზე საინტერესო ცნობებს ვკითხულობთ 1879 წლის 237-ე ნომერში: „*მომავალ 1880 წლის 1 იანვრიდან გაზეთი „ღროება“ და ჟურნალი „ივერია“ შეერთდებიან და იყოლიებენ ერთსა და იმავე*

საერთო რედაქციას, რომელიც შესდგება ამ ორივე ჟურნალ-გაზეთის აწინდელ რედაქციებისაგან და თანამშრომლებისაგან („დროება“ 1879 წ. N237).

1879 წლის „დროების“ 237-ე ნომერში სერგეი მესხს ნათქვამი აქვს, რომ „დროება“ და „ივერია“ შეერთების შემდეგ მკითხველთა წინაშე თავიანთ ვალდებულებას უფრო კარგად შეასრულებენ, რადგან ლიტერატურული ძალ-ღონე და მატერიალური საშუალება უფრო მეტი ექნებათ. გარდა ამისა, საზოგადო მიზნის მიღწევაც გაუადვილდებათ, რადგან ძირითადი იდეები, პრინციპები და მიმართულება ერთი და იგივე აქვთ. საზოგადო საქმის საკეთებლად ორივე პერიოდული ორგანოს მესვეურებმა შეძლეს წვრილმანი წინააღმდეგობების დაძლევა და საბოლოო ნაბიჯი შეერთება იყო. 1880–1881 წლებში ი. ჭავჭავაძე და ს. მესხი ერთობლივი ძალებით შეუდგნენ საქმიანობას.

ორივე რედაქტორი დიდ იმედებს ამყარებდა ამ გაერთიანებაზე: „ჩვენ გვანუგეშებს ის იმედი, რომ ამ დაბრკოლებებს მაშინ უფრო მარჯვედ მოვსპობთ ან შევიმსუბუქებთ და ეკალნარსაც მაშინ უფრო ადვილად გავკათავთ, როდესაც ჩვენ ერთად ძმურად ვიმუშავებთ და ამ მუშაობაში მოგვიმართავენ ხელს ჩვენი ნიჭიერი და გამოჩენილი მუშაკ-მწერალნი და სხვა ყველანი, ვისაც კი ახლანდელ ჩვენი ქვეყნის დაჩაგრულ ბედისათვის გული შესტკივა...“ („დროება“ 1879, N237)

1881 წლის ნოემბრამდე ილია და სერგეი მესხი ერთად შრომობდნენ გაზეთ „დროების“ გასაუმჯობესებლად. ამავე წლის 19 ნოემბერს „ილია ჭავჭავაძემ და სერგეი მესხმა შეიტანეს ერთიანი განცხადება, რომელიც იუნყებოდა ი.ჭავჭავაძის მიერ სარედაქტორო უფლებების გადაცემას ს. მესხისათვის, ხოლო ამ უკანასკნელის მიერ კი ამ უფლობების მიღებას... ს. მესხი ერთპიროვნული რედაქტორის მოვალეობის შესრულებას 19 ნოემბრიდან შეუდგა“ (ალ. კალანდაძე: 1987,52)

აღსანიშნავია, რომ ლ. ჭრელაშვილმა მოიპოვა საბუთები, რომელთა შესწავლამაც დაადასტურა, რომ სერგეი მესხი და ილია ჭავჭავაძე თანამშრომლობას 1881 წლის 19 ნოემბრის შემდეგაც აგრძელებდნენ. ლ. ჭრელაშვილი ამტკიცებს, რომ

„გაყოფას“ მხოლოდ გარეგნული სახე ჰქონდა და მიუხედავად იმისა, რომ ი.ჭავჭავაძე ხელს აღარ აწერდა, მაინც განაგრძობდა „დროების“ რედაქტორობას. მკვლევრის აზრით, მის კალამს ეკუთვნის იმ დროს გაზეთში დაბეჭდილი საუკეთესო წერილები, კერძოდ კი მოწინავე სტატიები.

„დროებამ“ და „ივერიამ“ ერთგვარად გაინაწილეს ფუნქციები, რის შესახებაც ინფორმაცია საზოგადოებასაც მიაწოდეს: *„გაზეთის შესაფერ სტატიებს შესახებ შინაურის მიმოხილვისა და პოლიტიკისა, მარტო „დროებაში“ მიეცემა ადგილი; ხოლო უფრო ვრცელ სტატიებს რომელსაღე განსაკუთრებულ საგანზედ, პოლიტიკისა და შინაურის საქმეების შესახებ, ექნებათ ადგილი ჟურნალს „ივერიაში“. ამის გამო მომავლილ წლიდან ჟურნალი „ივერია“ უფრო იმ გვარს წიგნებს დაემსგავსება, რომელთაც რუსები „ზბორნიკს“ ეძახიან, ვიდრე დრო გამოშვებითს გამოცემასა, განსაკუთრებული ყურადღება რედაქციისა იქნება მიქცეული მასზედ, რომ „ივერია“ ადგილი საკითხავი, კარგი გასართობი და თან სასარგებლო წიგნიც იყოს და ამისთვის უფრო ვრცელი ადგილი ეჭირება რომანებს, მოთხრობებს, ლექსებს როგორც თარგმანებს, ისე პირდაპირ ჩვენს ენაზე დაწერილებს, და აგრეთვე ძველს ჩვენს მოთხრობებსაც, რომელნიც იმ სახით დაიბეჭდებიან, რომ მერე ცალ – ცალკე წიგნად შეიკრებოდეს“ („დროება“ 1879, N237).*

ამრიგად, სერგეი მესხისა და ილია ჭავჭავაძის ერთობლივმა რედაქტორობამ გაზეთ „დროებას“ და ქართველ მკითხველ საზოგადოებას უდავოდ დიდი საქმე გაუკეთა. ერი, რომელიც წიგნამდე იყო მოსაყვანი, ნელ-ნელა და ნაბიჯ-ნაბიჯ გაზეთის ფურცლებამდე მიიყვანეს. ილია ჭავჭავაძის გადატვირთული რეჟიმის გამო, საქმის დიდი წილი მაინც სერგეი მესხს დარჩა გასაკეთებელი, თუმცა იმ ღვაწლისა და ამაგის დავიწყება შეუძლებელია, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს მიუძღვის სერგეი მესხთან ერთად გაზეთი „დროების“ და ქართველი მკითხველი საზოგადოების წინაშე.

3.3. გაზეთის ფინანსური პოლიტიკა

გაზეთის შექმნის ინიციატორთა მიზნებიდან გამომდინარე, „დროება“ ხელმისაწვდომი უნდა ყოფილიყო ყველასთვის. გაზეთის ფინანსური პოლიტიკა ძალიან მარტივი იყო: მოგების მიღებას არავინ გეგმავდა; მთავარი იყო, გაზეთს თავისი თავი „შეენახა“, რათა ფუნქციონირება შესძლებოდა.

გაზეთის ფასი ყველა გარემოების გათვალისწინებით, საკმაოდ დაბალი იყო: ერთი წლით გაგზავნით თბილისში და გარე ადგილებში 7 მანეთი ღირდა, გაუგზავნელად - 6 მანეთი. ათი თვით 6 მანეთი, გაუგზავნელად - 5; ნახევარი წლით - 4 მანეთი, გაუგზავნელად - 3 მან. და 50 კაპ. სამი თვით - 2 მან. და 50 კაპ. გაუგზავნელად - 2 მანეთი. მოგვიანებით, როცა „დროებამ“ პერიოდულობა და ფორმატი მოიმატა, ფასი მხოლოდ ერთი მანეთით გაიზარდა

იმისათვის, რომ მუდმივი მკითხველები შეეძინათ და ადამიანებს ხელმოწერის გაფორმების სტიმული ჰქონოდათ, ერთი ნომრის ფასი საგრძნობლად მაღალი იყო - 3 შაური (60 კაპიკი). ანუ თუ ხელმოწერი ამ ფასად ერთი თვის განმავლობაში მიიღებდა გაზეთს, ერთჯერადი მყიდველი 3 შაურს მხოლოდ ერთ ნომერში გადაიხდიდა. რასაკვირველია, ეს გონივრული გათვლა იყო: ნებისმიერ ბიზნესში პროდუქტის ბითუმად შექმნა ბევრად მომგებიანია, რადგან საცალო ფასი ყოველთვის გაცილებით მაღალია.

რედაქციის მხრიდან სწორი გადაწყვეტილება იყო ასევე საზოგადოების გარკვეული კონტიგენტისათვის შეღავათის დანესება; მაგალითად, შეღავათით სარგებლობდნენ სოფლის მასწავლებლები, ვინაიდან სწორედ ეს ადამიანები ასრულებდნენ ყველაზე დიდ საქმეს - განათლება შეჰქონდათ გლეხობაში; რასაკვირველია, გონებაგახსნილი და ინფორმირებული მასწავლებელი უკეთესად შეასრულებდა თავის საქმეს და რაკი მათი გასამრჯელო არ იყო სათანადოდ მაღალი, ეს შეღავათი მათ არ მოუსპობდა გაზეთის გაცნობისა და შემდეგ იქ ამოკითხული ინფორმაციის ხალხში გავრცელების შესაძლებლობას.

როგორც აღვნიშნეთ, „დროებას“ არასოდეს ჰყოლია ბევრი ხელის მომწერი, მაგრამ თანხას ის ცოტაც არ იხდიდა. სერგეი მესხმა მოიფიქრა საინტერესო ხერხი: მისი რედაქტორობით გამოსულ „დროების“ მეოთხე ნომერში დაბეჭდა განცხადება, რომლის თანახმადაც, ვინც თანხას ღროულად არ შემოიტანდა, მათ გაზეთის მეშვეობით საჯაროდ შეახსენებდნენ ამის თაობაზე. სავარაუდოდ, სერგეი მესხის ჩანათფიქრმა გაამართლა, რადგან ეს განცხადება მხოლოდ გაზეთის რამდენიმე ნომერში გამოქვეყნდა და შემდეგ „გაქრა“.

ამრიგად, „დროება“ თავისი არსებობის მანძილზე ყველასთვის ხელმისაწვდომი გაზეთი იყო. გაზეთის ფინანსური პოლიტიკა საზარალო მხოლოდ რედაქტორისათვის გახლდათ, რომელსაც კუთვნილი უძრავი ქონების გაყიდვა და პირადი ნივთების (მაგ.: საათის) დაგირავებაც კი უხდებოდა, რათა გაზეთის ვალები დაეფარა.

3.4. გაზეთის სტრუქტურა

„დროების“ პირველმა რედაქტორმა, გიორგი წერეთელმა გაზეთი სტრუქტურულად იმ პერიოდში მიღებული ფორმატის მიხედვით ააგო. ძირითადად, რასაკვირველია, „დროებას“ რუსულენოვანი გაზეთების ყალიბის მიხედვით იყო აწყობილი. გ. წერეთლის შემდეგ გაზეთს სერგეი მესხი ჩაუდგა სათავეში. ჩვენ დავაკვირდით ორივე მათგანის რედაქტორობის პერიოდში გამოსულ ნომრებს. უნდა აღვნიშნოთ, რომ არსებითი ხასიათის განსხვავება არ შეგვინიშნავს, თუმცა გარკვეული თავისებურებები მაინც იკვეთება სერგეი მესხს რედაქტორობით გამოსულ გაზეთის პირველივე ნომერში.

1866 წლის პირველი ნომერი ამგვარადაა სტრუქტურირებული: „პოლიტიკა“ სადაც არის დაბეჭდილი შემდეგი მასალა: „ფრანცია“, „ტრონით–სიტყვა იმპერატორის ნაპოლეონისა“, „ანგლია“, „ტრონით–სიტყვა კაროლევის ვიკტორიასი“, შემდეგი განყოფილება არის „ტელეგრაფები“. აქ სხვადასხვა შინაარსის მოკლე ტექსტებია, რომლებიც რუსული გაზეთებიდანაა გადმობეჭდილი. შემდეგ მოდის „მმართველობის განკარგულებანი“, სადაც საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი განკარგულებების

ტექსტებია დაბეჭდილი: „ცნობა მოყვანაზედ ტფილისის მცხოვრებთ რიცხვისა და ქონებისა“, „ფულის შეტანის ვადაზედ ადგილებისთვის“, „ფოთში“, „დიდს კუნძულზედ“, „ბრძანება კავკასიის ნამესტნიკის სამმართველოში“, შემდეგი განყოფილების სახელწოდებაა „ფელეტონი“. მასში დაბეჭდილია ხელმოუწერელი ტექსტი „მათუსალას აღსარება“, სულ ბოლო გვერდი კი შევსებული შემდეგი სახის განყოფილებებით: „სავაჭრო ცნობები“, „სახაზინო და კერძოობითი განცხადებები“, „საბიბლიოგრაფიო ცნობები“.

სტრუქტურულად დაახლოებით ამგვარია ყველა ის ნომერი, რომელიც გიორგი წერეთლის რედაქტორობით გამოვიდა. 1869 წლის 17 აპრილს გამოცემული „დროების“ მე-16 ნომერს უკვე სერგეი მესხი აწერს ხელს. კარდინალური ცვლილებები, როგორც ვთქვით, არ შეიმჩნევა, მაგრამ გაზეთს უკვე ეტყობა ახალი რედაქტორის ხელი.

გაზეთის პირველივე გვერდზე სერგეი მესხმა განათავსა **რედაქციის განცხადება**. მასში ორი სიახლეზე იყო საუბარი; თუ პირველი უბრალოდ ინფორმაციაა - „რადგან „დროების“ რეაქტორი თავის საჭიროებისათვის მიდის პეტერბურგს, იმის მაგიერად დროებით რედაქტორობა გაზეთისა იკისრა უფ. მესხმა“, მეორე განცხადება სარედაქციო პოლიტიკის ცვლილებას მოასწავებს: „რედაქციას მოსდის ხშირად თავის გარეშე თანამშრომლებისაგან ხელმოუწერელი სტატიები და ამის გამო უჭირს ამ რიგი სტატიების დაბეჭდვა, რადგან ავტორის სახელი საჭიროა რედაქციისათვის ყოველ შემთხვევაში. უმორჩილესად ვთხოვთ ჩვენ გარეშე თანამშრომლებს, შემდეგში მოაწერონ თავიანთი სახელი, გვარი და ცხოვრების ადგილი. ავტორს, რასაკვირველია, შეუძლია თხოვოს რედაქციას, რომ მათი სახელი არ იყოს გაზეთში გამოცხადებული“ [„დროება“, 1869, #16]. როგორც ვხედავთ, სერგეი მესხი არ აპირებს ანონიმ ავტორებთან თანამშრომლობას, არ სურს თავის მკითხველს გადაუმონმბელი ინფორმაცია მიანდოს, თუმცა, ამასთანავე, არ არღვევს ავტორის უფლებას, მოითხოვოს კონფიდენციალურობის დაცვა და თავის მხრიდან პირადი ინფორმაციის გაუთქმელობის პირობას იძლევა. ამგვარი სარედაქციო პოლიტიკა თანამედროვე

სტანდარებსაც პაასუხობს. შემდეგია მმართველობის განკარგულება, რუსეთის ამბები და ფელეტონი.

ფელეტონის განყოფილებაში მოთავსებული ტექსტის - წიგნი ქუთაისელ მეგობართან - ავტორიც სერგეი მესხია (ფსევდონიმი ლაზარე მესხის-შვილი). მასში წამოჭრილია ქალთა განათლების საკითხი. ნაწილობრივ ამავე თემას ეხმაურება გაზეთის მეორე გვერდზე დაბეჭდილი ვრცელი სტატია „ამერიკის შკოლები“, რომელშიც განათლების მნიშვნელობასთან ერთად, ამ დარგში ქალი პედაგოგების როლსა და სარგებლობაზეა საუბარი. სტატია ხელმოწერილია ინიციალებით „ს.მ“. შემდეგი რუბრიკა უცვლელია - პოლიტიკა (ფრანცია, ისპანია, ანგლია, რუსეთი); ამავე გვერდზეა ტელეგრამები და ხელმოუწერლად გამოქვეყნებული რუსულიდან გადმოკეთებული ლექსი „უცხო მხარე“. შემდეგი რუბრიკა ახალია - „დროების“ კორრესპოდენცია. სვანეთიდან (ავტორი მღვდელი მიხეილ მჭედლიძე). ასევე ახალია რუბრიკა სხვა და სხვა ამბავი. აქ სამი განსხვავებული შინაარსის ინფორმაციაა წარმოდგენილი: პირველში საუბარია ფრანგი ექიმის მიერ აღმოჩენილ ცოფის მკურნალობის ახალ მეთოდზე; მეორეში ახალ საბეჭდ დაზგაზე, რომელიც გაზეთ „ტაიმის“ რედაქციაში უკვე გამოსცადეს, მესამე კი ჯუზეპე გარიბალდის წერილია მეგობართან მიწერილი. ნამდვილად უცნაურია, როგორ დართო ნება ცენზურამ რედაქტორს ამ წერილის დაბეჭდვის ნება. აი, როგორია მისი ტექსტი: *„საყვარელო მეგობარო, კამილო! ძლიერ გმადლობ გახსენებისთვის. უთხარ ჩემ მაგიერ ჩვენ კარგ მანდაურ მეგობრებს, რომ დრო არის პატრების შელახვისა (ფრანგების მღვდელი) და მამულის განთავისუფლებისა-თქო. ღმერთს გეფიცებით, რომ დრო არის! შენი გარიბალდი.“* შემდეგი რუბრიკებია სავაჭრო ცნობები და საბიბლიოგრაფიო განცხადებები.

1870 წლისთვის უკვე დასრულებულია გაზეთის სტრუქტურული მოდერნიზების პროცესი და მასში წარმოდგენილია შემდეგი განყოფილებები: „უცხო ქვეყნები“, „საქართველო“, „ნარევი“, „სხვა და სხვა განცხადებები“, „ტელეგრაფი“.

1875 წელს, როცა გაზეთი უკვე კვირაში სამჯერ გამოდის, მკითხველთა რაოდენობა საგრძნობლად იმატებს და განყოფილებებიც თემატურად უფრო მრავალფეროვანი ხდება. აშკარად გამოიკვეთა ის გარემოება, რომ გაზეთის გამოცემის სიხშირე პირდაპირპროპორციულად უკავშირდებოდა ხელმომწერთა რაოდენობის და, შესაბამისად, შემოსავლის ზრდას. ამიტომაც სერგეი მესხმა დაიწყო ბრძოლა „დროების“ ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთებაზე. 1877 წელს სერგეიმ ისარგებლა რა თურქეთთან ომის დაწყებით, მთავრობას თხოვნით მიმართა, ნება დაერთოთ, ომის პერიოდში „დროება“ „ყოველდღიურად გამოეშვა ხელმომწერის ფასისა და პროგრამის შეუცვლელად“. იმავე წლის ივნისის თვეში მისი თხოვნა დააკმაყოფილეს. სერგეი მესხი პირადად ჩავიდა ბათუმში და აღწერა ის მძიმე მდგომარეობა, რაც იქ დახვდა. აჭარის შემოერთებასთან დაკავშირებულ თავის პუბლიკაციებში იგი ურჩევდა მთავრობას, რეგიონში მმართველად ხალხის ხასიათის მცოდნე პირები დაენიშნათ, არ შეელახათ მათი უფლებები და შეემსუბუქებიათ მოსახლეობის მდგომარეობა.

„დროებაში“ მოღვაწეობის ბოლო ხანებში სერგეიმ დაამკვიდრა კიდევ ერთი ახალი რუბრიკა - „**წერილი რედაქტორთან**“, რომელშიც სხვადასხვა სახის მასალა იბეჭდებოდა. მათი უმრავლესობას შეადგენდა მართლაც პირადად სერგეი მესხისადმი მიწერილი ბარათებიც, რომლებსაც გაზეთის მკითხველები უგზავნიდნენ მას და სთხოვდნენ გაზეთში გამოქვეყნებას, რათა გაესაჯაროებინათ თავიანთი პრობლემა და მოეგვარებინათ რედაქტორის ან საზოგადოების დახმარებით. აი, მაგალითად: 1882 წლის 125-ე ნომერში იბეჭდება „წერილი რედაქტორთან“. ვინმე ვლ. ბერძენოვი რედაქტორს სთხოვს მომრიგებლის როლი შეითავსოს და სადავო საქმის გადაწყვეტაში დაეხმაროს. მომდევო ნომრებში აღარ მეორდება თხოვნა; შესაძლოა, სერგეი მესხმა შეძლო მისი დახმარება.

როგორც დავინახეთ, სერგეი მესხმა გაამსხვილა განყოფილებები და გაზეთს სტრუქტურულადაც უფრო მოწერილებული სახე მისცა. აღსანიშნავია გაზეთის ბოლო გვერდის სტრუქტურა, რომელიც განსხვავებულია როგორც შინაარსობრივად, ასევე -

ვიზუალიზაც. გ. წერეთელი განცხადებების განყოფილებებში ბეჭდავს საყოფაცხოვრებო შინაარსით დატვირთულ მასალას (სად რომელი სახლი რა ფასად ქირავდება და ა.შ.), ს.მესხი კი ამ ნაწილს ძირითადად უთმობს სტამბის რეკლამირებას: „მ. ღუბელირის სტამბაში დასაბეჭდად მიიღება ყოველგვარი სამუშაო რუსულ, ქართულ, სომხურ, თათრულ და ფრანცუზულ ენებზე“ [„დროება“, 1870, N3]. 1874 წლიდან გაზეთის მეოთხე გვერდს ემატება განყოფილება „ცნობათ-ფურცელი“ - აქ რეგულარულად ქვეყნდება მატარებლებისა და გემების მოძრაობის განრიგი, ვალუტის კურსი, მაზანდა (საბაზრო ფასები სხვადასხვა მოთხოვნად პროდუქტზე) და სახაზინო განცხადებები.

ამრიგად, ს.მესხისა და გ.წერეთელის რედაქტორობით გამოსული ნომრები სტრუქტურულად ოდნავ განსხვავებულია, თუმცა შინაარსობრივად ორივე რედაქტორის ხელიდან გამოსული ნომრები დატვირთულია საზოგადოებისათვის საჭირო და აქტუალური პრობლემების განხილვით.

3.5. სერგეი მესხის სარედაქციო პოლიტიკა

სერგეი მესხი „დროების“ ოფიციალურ რედაქტორად 1870 წელს დაინიშნა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროისათვის მას ამავე გაზეთთან რამდენიმეთვიანი თანამშრომლობის გარდა სხვა გამოცდილება სარედაქციო მუშაობისა არ გააჩნდა, ბუნებრივი ნიჭის, მონდომებისა და დაკვირვებულობის წყალობით შესანიშნავად გაართვა თავი ამ რთულ ამოცანას.

სერგეი მესხმა თავიდანვე დაამკვიდრა მკითხველთან გულწრფელი დიალოგის პრაქტიკა. ის არასოდეს „ემალება“ სირთულეს. პირიქით, თავად იწყებს შემჩნეულ პრობლემაზე საუბარს და ცდილობს მკითხველი თავის თანამოაზრედ აქციოს.

სტატიაში „დროების“ აღსარება“ სერგეის მესხმა სარედაქციო საქმის სპეციფიკასთან დაკავშირებული ზოგიერთი არსებითი გარემოება განმარტა. იგი

მკითხველის ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ შეუძლებელია, ერთ ადამიანს მოვთხოვოთ ათის კუთვნილი საქმის მაღალ დონეზე გაკეთება. განვითარებულ ქვეყნებში, სერგეი მესხის თქმით, გაზეთის ყველა განყოფილებას თავისი რედაქტორი ჰყავს, რომლებიც მხოლოდ თავიანთი განყოფილებებისათვის აგროვებენ მასალას; მთავარი რედაქტორი კი *„ვალდებულია მართო ყური უგდოს, რომ სხვა და სხვა განყოფილებისთვის მოგროვილ ცნობებსა და ამბებს ერთი სული ედგას და ერთგვარი ზემოქმედება ჰქონდეს მკითხველებზე; ის ვალდებულია, რომ ერთს განყოფილებაში გამოთქმული ამრი, ან მოყვანილი ამბავი არ ეწინააღმდეგებოდეს მეორე განყოფილებაში გამოთქმულს“* [დროება, 1870, #51].

გარდა მუდმივი თანამშრომლებისა, რომლებიც ერთ გუნდად შეკრულნი მუშობენ გაზეთის საკეთილდღეოდ, საჭიროა ე.წ. გარეშე თანამშრომლებიც, ანუ კორესპონდენტები, რომლებიც *„სხვადასხვა ადგილებიდან სწერენ ხოლმე ამ გაზეთებში ყველაფერს, რისთვისაც კი დაუკვირვებიათ თვალი და რაც ღირსია მკითხველი საზოგადოების ყურადღებისა“* [დროება, 1870, #51]. ზოგიერთი მდიდარი გაზეთი საკუთარ კორესპონდენტს გზავნის უცხო ქვეყანაში, რათა მან რედაქციას საინტერესო მასალა მოაწოდოს და მაგალითად მოჰყავს ინგლისური გაზეთი „ტაიმსი“, რომელსაც ნიუ-იორკში ჰყავს გაგზავნილი თავისი კორესპონდენტი.

მაშასადამე, როგორც ვხედავთ, სერგეი მესხს მშვენივრად ესმის, რა პრინციპით უნდა იყოს აწყობილი გაზეთის მუშაობა: საქმე უნდა იყოს განაწილებული რამდენიმე თანარედაქტორს შორის, თითოეული პასუხისმგებელი უნდა იყოს მხოლოდ თავის განყოფილებაზე, მათ უნდა ჰქონდეთ კავშირი გარეშე თანამშრომლებთან, ხოლო მთავარმა რედაქტორმა უნდა უზრუნველყოს გაზეთს ერთიანი პოზიცია სტრატეგიული მნიშვნელობის საკითხებთან დაკავშირებით. ყოველივე ამას სერგეი მესხი უპირისპირებს კონკრეტულად გაზეთ „დროების“ მდგომარეობას. მას მხოლოდ ორი მუდმივი თანამშრომელი ჰყავს და *„გაზეთი ამ ორ კაცსაც ვერ აძლევს იმდენ ღონისძიებას, რომ იმის შემოსავალი გაზეთის ხარჯსაც აუვიდეს და იმათაც. ამის გამო ისინი იძულებულნი არიან სხვა პურის მძლეველ საქმესაც მოჰკიდონ ხელი“* [იქვე]. ეს

გარემოება კი, რასაკვირველია, დადებითად არ აისახება არც გაზეთზე და, შესაბამისად, არც მკითხველზე. სამაგიეროდ, „ურცხვი და უანგარიშოა“ მოხალისე გარეშე თანამშრომლების რაოდენობა - *„ყველა, ვისაც შეუძლია და არ შეუძლია წერა, ავზავნის გაზეთში დასაბეჭდად თუ ღრმა აზროვან სტატიებს, თუ უკუდო კორესპონდენციებს და თუ ფუტურო ლექსებს.“* [იქვე] ანუ რედაქციაში უამრავი მასალა შემოდის, მაგრამ დასაბეჭდაც უვარგისი. სერგეი მესხის აზრით, საშუალება რომ იყოს თითო ქალაქში თითო კაცის მივლენისა, ეს ინფორმაციულ ვაკუუმსაც ამოავსებდა და მკითხველიც ბევრ საინტერესო და მნიშვნელოვან ამბავს შეიტყობდა.

საქმის გამოსწორება მხოლოდ მატერიალური რესურსებზეა დამოკიდებული. როგორაა ამ მხრივ საქმე? ძალიან ცუდად: *„ამ უამათ «დროებას» სამასამდე ხელის მომწერი ჰყავს და ამ რიცხვიდან თითქმის ასს ჯერ არ შემოუტანიათ გაზეთის ფული. გამოიანგარიშეთ რა დარჩება და მერე თქვით, – აქვს საზოგადოებას უფლება ემდუროდეს «დროებას» თუ არა? [დროება, 1870, #51].*

1873 წელს „დროების“ ბოლო ნომერი 16 ნომბერს გამოვიდა. გაზეთის გამოცემა განახლდა 1874 წლის 11 იანვარს. ამას თავისი მიზეზი ჰქონდა: 1873 წელს ს. მესხი საზღვარგარეთ გაემგზავრა, რათა გასცნობოდა იქაური გაზეთების მუშაობას. თითქმის ერთი წელი ცხოვრობდა სერგეი მესხი საფრანგეთსა და შვეიცარიაში. ეს დრო მას ძალზე ეფექტურად გამოიყენა. ამდენად, ლოგიკურად გვეჩვენება, რომ რედაქტორული საქმიანობის შესახებ თეორიული შეხედულებების გამოთქმა მან განსაკუთრებით ინტესივობით სწორედ 1874 წლის, ანუ ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ დაიწყო.

სერგეი მესხის მიზანი გიორგი წერეთლის მიერ 1866 წელს გამოქვეყნებული პროგრამის შეცვლა არ ყოფილა. მართალია, ის ორიენტირებული იყო ყველა კატეგორიის მკითხველის მოზიდვასა და ხელმომწერთა რაოდენობის გაზრდაზე, მაგრამ არა კომპრომისისა და ერთხელვე არჩეული სარედაქციო პოლიტიკის შეცვლის ხარჯზე. ამიტომაც 1875 წლის პირველი იანვრის ნომერში ბეჭდავს შემდეგი შინაარსის განცხადებას: *„თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შეამოკლებს*

დასაბეჭდათ გამოგზავნილ სტატიებსა. დაუბეჭდელი სტატია ავტორს უკან არ დაუბრუნდება.“ [„დროება“, 1875, #1].

სარედაქციო პოლიტიკასთან დაკავშირებით ძალიან საინტერესო შეხედულებებია გამოთქმული სტატიაში „ლიტერატურული პატიოსნება“ . [„დროება“, 1875]. სერგეი მესხის თქმით, გაზეთით ყველა კმაყოფილი მანამ, სანამ კრიტიკული შეხედულება არ გამოითქმება ვინმეს შესახებ. ასეთ შემთხვევაში, განაწყენებული მხარე ყველაფერს აკეთებს, რომ საზოგადოების თვალში გაზეთს სახელი გაუტეხოს. რაც მთავარია, ამგვარი ადამიანები ძალზე ვერაგულ პოლიტიკას ირჩევენ შურის საძიებლად: *„ზოგიერთნი პირნი ისეთის ხერხით, ისეთის საშუალებით ავრცელებენ გაზეთზე ცუდს ხმებს, რომ პასუხის გაცემა შეუძლებელი და მოუხერხებელია“* [იქვე] ასეთ შემთხვევას კიდევ არა უშავს რა, მაგრამ ზოგჯერ მეტად კრიტიკულ მომენტში უპირისპირდებიან გაზეთს, რადგან იციან, *„სხვა და სხვა მიზეზების გამო, ხმას ვერ ამოიღებს. ისეთს საგანზედ დაუწყებენ გაზეთს ლაპარაკს, რომელზედაც ის გაჩუმებული უნდა იყოს“*. რა მიზანს ისახავს ამგვარი ტაქტიკა? მხოლოდ იმას, რომ შექმნან საკუთარი სიმართლის დამტკიცების ილუზია. ამ საგანზე საუბარი სერგეი მესხს იმისათვის დასჭირდა, რომ მკითხველს კრიტიკული აზროვნებისკენ მოუწოდოს; მიახვედროს, რომ რედაქციის დუმილი ყოველთვის თანხმობის ნიშანი არ არის. მკითხველმა უნდა *„გაარჩიოს: რომელია ამ ორში უფრო მართალი და პატიოსანი: გაზეთი, რომელიც მუდამ პირდაპირ ლაპარაკობს და გადაკვრით თუ იტყვის სიტყვას, მხოლოდ იმიტომ, რომ პირდაპირ ვერ უთქვამს; თუ ისინი, ვინც ჩუმად ცდილობენ გაზეთს ორმო გაუთხარონ, და აშკარად თუ გამოდიან, მხოლოდ იმისთანა შემთხვევაში, როდესაც გაზეთის მხრით სრულებით საქმის გამოაშკარავება და იმის შეხება შეუძლებელია“* [იქვე].

ძალზე საყურადღებოა სტატია „დროების“ მკითხველები“. ამ წერილში რედაქტორი კვლავ უბრუნდება ისეთ საჭირობოროტო საკითხს, როგორიც მკითხველი საზოგადოების მოთხოვნების დაკმაყოფილებაა: *„ძნელია, თითქმის შეუძლებელია, რომ ერთმა გაზეთმა მთელი საზოგადოება, ყველა მკითხველები დააკმაყოფილოს. ყოველ საზოგადოებაში და, მაშასადამე, ჩვენშიაც, იმდენი ხალხია, თვითველ ნაწილს ისეთი*

განსხვავებული მოთხოვნები აქვს, რომ ერთი ლიტერატურული ორგანოსათვის ყველა ამ სხვა და სხვა მოთხოვნებთან დაკმაყოფილება შეუძლებელია“ [„დროება“, 1875, #33]. სერგეი მესხი შეახსენებს საზოგადოებას, რომ სხვა ქვეყნების მაგალითის მოხმობა ჩვენს შემთხვევაში არ გამოდგება, რადგან ყველა წარმატებულ საზოგადოებაში თითოეულ ფენას საკუთარი პერიოდული ორგანი აქვს და ხშირ შემთხვევაში არაერთი. ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ „განათლებულ კაცს სხვანაირი გაზეთი უნდა და გაუნათლებელს სხვანაირი; თავადს სხვა და ვაჭარს კიდევ სულ სხვანაირი, მოხუცებულს ერთნაირი, ახალგაზრდას მეორე გვარი. ჩვენ ისეთი მკითხველებიც გვყავს, რომელნიც გაზეთში თითქმის მარტო მოწინავე სტატიებს ჰკითხულობენ; ზოგნი არც მოწინავე სტატიებს, არც კორესპონდენციებს და არც უცხო ქვეყნების განყოფილებას თავის დღეში თვალსაც არ გადაავლებენ; მაგრამ, მოვა თუ არა გაზეთი, ყველაზე პირველათ ნარევს მივარდებიან; სხვები მხოლოდ პოლიტიკას ადევნებენ თვალყურს; ისეთებიც არიან, რომელთაც თავის სპეციალურ საკითხავად გაზეთში «დროების» ფოჩტა გაუხდიათ!» [„დროება“, 1875, #33]. გარდა კონკრეტული, მათ მიერ მოწონებული განყოფილების გასაუმჯობესებლად სხვადასხვა სახის რჩევადარიგებებისა და საკუთარი თხოვნებისა, მკითხველები პრეტენზიებს იმის გამოც გამოთქვამენ, რომ „დროების“ ამა თუ იმ ნომერში ჭარბობს აღმოსავლეთ ან დასავლეთ საქართველოს შესახებ ინფორმაცია: „კახელები გვემდურიან, რომ თელავზედა და სიღნაღზედა არაფერს იწერებითო, ეს «დროება» იმერლების გაზეთი არისო; თუ ორსა და სამს ნომერში იმერეთიდან ან იმერეთზე არაფერი არ არის გაზეთში დაბეჭდილი, იმ წამსვე საყვედურს გავიგონებთ, რომ ჩვენ სულ დაგვივიწყესო, «დროება» გაქართლელდაო და სხვა და სხვა. მოდი და დააკმაყოფილოთ ამდენ-ნაირი უანგარიშო მოთხოვნები ერთი მუჭა მკითხველებისა!“ [იქვე]

მიუხედავად იმისა, რომ მკითხველთა კმაყოფილება პირდაპირპროპორციულია ხელისმომწერთა რაოდენობისა, სერგეი მესხი არ ცდილობს კომპრომისის გზით მოუპოვოს გაზეთს პოპულარობა. პირიქით, ის სერიოზულ პრინციპულობას იჩენს, რითაც შეახსენებს მკითხველებს, რომ გაზეთს თავისი ფუნქცია და მოვალეობა გააჩნია;

ის საზოგადოების გონებისა და კრიტიკული აზრის საზრდოს მიმცემია, შესაბამისად, არ აქვს უფლება კერძო პირთა სიამოვნებისათვის უღალატოს თავის მთავარ და ძირითად მისიას: „რედაქციას უფლება და მოვალეობა აქვს, მხოლოდ ის აზრები გაავრცელოს საზოგადოებაში, მხოლოდ იმ განყოფილებაზე მიაქციოს თავისი მკითხველების განსაკუთრებული ყურადღება, რომელიც იმას აღნიშნულ დროს სასარგებლოთ, მოსწრებულათ და გამოსადეგათ მიაჩნია“ [„დროება“, 1875, #33].

სერგეი მესხის აზრით, გაზეთმა თავის მკითხველად უნდა მოიაზროს საშუალო სტატისტიკური ქართველი და არ უნდა ჰქონდეს მნიშვნელობა, ის ვინ იქნება - თავადი, აზნაური სასულიერო პირი თუ გლეხი. „როდესაც რედაქცია ნომერს ადგენს, როდესაც ის რომელსაღმე სტატიას ჰბეჭდავს, მაშინ იმას არც თავადი ჰყავს მხედველობაში და არც აზნაური, არც გლეხი და არც ჩინოვნიკი, არც ვაჭარი და ოჯახის კაცი, – იმას ჰყავს მხედველობაში, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, საშუალო მკითხველი – ქართველი, რომლისთვისაც, იმის აზრით, მოწინავე სტატიებიც გამოსადეგია, ფელეტონიც კარგია, რომელიც ნარევსაც წაიკითხავს და საბაასოსაც, – ჰყავს სახეში ისეთი საშუალო ქართველი, რომლისთვისაც ყოველი ახალი აზრი, ყოველი ახალი ცნობა იმის სამშობლო საქართველოზე და განათლებული ხალხების ცხოვრებაზე საინტერესო და სასარგებლო უნდა იყოს“ [იქვე].

სარედაქციო პოლიტიკის საკითხებზე აგრძელებს მსჯელობას სერგეი მესხი სტატიაში „რა მოეთხოვება გაზეთს?“. ავტორი იზიარებს იმ აზრს, რომ გაზეთს საზოგადოებრივი კეთილდღეობის სადარაჯოზე დგომა ევალება. „თითქმის ყოველი კეთილი საქმე, ყოველი რეფორმა მმართველობისა, წარმატება საზოგადო ცხოვრებაში, თავისუფლების გზაზე წინ-წასვლა და სხვა ყველაფერი, გაზეთებისა და ლიტერატურის შემწეობით, რჩევითა და ხან მოთხოვნილებით იწყება და სისრულეში მოდის ხოლმე“ [„დროება“, 1875, #95-96]. აღიარებული ჭეშმარიტებაა, რომ სიტყვას უდიდესი ძალა აქვს. ჯერ იბადება იდეა, შემდეგ ხდება მისი სიტყვიერი ფორმულირება, ხოლო ბოლო ფაზა სიტყვის საქმედ ქცევაა. ეს შეუქცევადი პროცესია და ამას ადასტურებს კაცობრიობის ისტორია: „ეს ძალა იმიტომაც აქვს სიტყვას, რომ ის არის

საქმის წინამორბედი: ჯერ ითქმება რამე, გავრცელდება ხალხში და მერე საქმიანაც შესრულდება. პირველად სიტყვა იყო ქრისტესი – და მერე ეს სიტყვა განხორციელდა: დაფუძნდა დედა-მინაზე იმის სწავლა“ [იქვე].

„რა მოეთხოვება ჩვენს, ქართულს გაზეთსა და საზოგადოთ დრო-გამოშვებითს ლიტერატურას?“, - სვამს სერგეი მესხი შეკითხვას და შემდეგნაირად პასუხობს: პროგრამის დაწერა, დარიგება, კრიტიკა ადვილია, მაგრამ საქმის კეთება - ძნელი. ყველაზე უფრო, მისი აზრით, საქმეს ის ართულებს, რომ „ჯერჯერობით ჩვენს პერიოდულ ლიტერატურას და საზოგადოთ მთელ მწიგნობრობას თითქმის სრულიათ არ მიუწევია პირდა-პირ ნამდვილ ხალხამდინ; ხალხმა, ქართველმა სოფლის გლეხმა ჯერ კითხვაც არ იცის; ის არ იცნობს ჩვენს ლიტერატურას; ისეთს მდგომარეობაშია ჩავარდნილი, რომ იმას არც ენიგნება და არც ეგაზეთება. ყველაფერი, რაც დღემდე ქართულს ენაზედ გამოსულა და გამოდის, იბეჭდება იმ ერთი მუჭა თავადაზნაურობისათვის, რომელიც ჩვენს მკითხველს საზოგადოებას შეადგენს“ [„დროება“, 1875, #95-96].

ისტორიულ გარემოებათა წყალობით, ქვეყანას მოსპობილი აქვს საშუალება, სხვადასხვა ქვეყნის განვითარებას მიაღწევოს თვალი და მაგალითი აიღოს. ჩვენ მხოლოდ რუსეთს შევცქერით, ერთ წერტილზე ვართ გაყინულნი, ეს კი, სერგეი მესხის აზრით, სიკვდილის ტოლფასია. „მთელი ქართველობა ამჟამათ ისეთს მდგომარეობაშია, რომ თითქო იმას ავინწყდება ყოველივე მშობლიური: ავინწყდება სამშობლო ისტორია, ძველი ქართველების მხნე და ხან-და-ხან დიდებული ცხოვრებაც, ავინწყდება სამშობლო ენა, ყოველივე ნაციონალური თვისება და ხასიათები; ავინწყდება და თითქო გულზელ დაკრეფილი ღვთის განგებას და თავის ბედის წერას მიენდო; უძნელდება ანწყო ცხოვრება, ეზარება წარმოდგენა მომავალი ბედისა და ცხოვრებისა“ [იქვე]. აი, სწორედ ესაა მთავარი. სერგეი მესხი სწორედ ამის აღკვეთაში ხედავს გაზეთის მთავარ დანიშნულებას. და თუ ქართული გაზეთი და, ზოგადად, ლიტერატურა შეძლებს კვლავ შეაყვაროს ქართველებს სამშობლო და თავიანთი ენა; ამასთან, რამდენიმე ისეთი აზრიც დათესოს, რომელიც „ქართველს თვალებს

გამოაჭყეტინებს და წარმატებასა და უკეთესი მომავლის სურვილს აღუძრავს, – ამის მეტს, ახლანდელ მდგომარეობაში, ქართულ ლიტერატურას (იგულისხმება – ჟურნალისტიკა) ნურას მოსთხოვთ: ესეც დიდი დამსახურება იქნება“ [„დროება“, 1875, #95-96].

კიდევ ერთი საინტერესო სტატია დაიბეჭდა „დროებაში“ ხსენებულ საკითხზე – „რედაქცია და თანამშრომელი“. ეს წერილი ორ ნაწილად გამოქვეყნდა. პირველში სერგეი მესხმა ისაუბრა რედაქტორის ფუნქცია-მოვალეობებზე [„დროება“, 1875, #46], მეორე ნაწილში კი თანამშრომლებს შეეხო [„დროება“, 1875, #49].

სერგეი მესხი კვლავ იმეორებს, რომ დანინაურებულ ქვეყნებში გაზეთის რედაქცია სტრუქტურულად რთული ორგანიზმია. რამდენი განყოფილებაც აქვს გაზეთს, იმდენი „უბრალო“ რედაქტორი ჰყავს და თითოეულს თავისი სახელი ჰქვია: მონინავე სტატიების რედაქტორი, პოლიტიკური რედაქტორი, შინაგანი საქმეების რედაქტორი და სხვა. „ყველა რედაქტორი, გაფრთხილებულია, რომ თავის განყოფილებაში ისეთი რამე არ გაეპაროს, რომელიც გაზეთის საზოგადო მიმართულებას ეწინააღმდეგება, და თავის სტატიებსაც უფრო მოფიქრებით და გულ-დამჯდარათ წერს“ [„დროება“, 1875, #46] ცხადია, სხვაგვარია ვითარება იქ, სადაც გაზეთს მხოლოდ ერთი ან უკეთეს შემთხვევაში ორი რედაქტორი ჰყავს. იმაზე ფიქრში, რომ გაზეთის გამოცემა არ დაგვიანდეს, ყველა რუბრიკის მასალა მოიძიოს, რომ მკითხველს მოლოდინი არ გაუცრუოს, ადვილი შესაძლებელია, „გაზეთში ხანდახან ისეთი რამ დაიბეჭდოს, რომელიც სხვა სტატიებთან ვერ თავსდება, რომელიც იქნება სრულებით ღირსიც არ იყოს დაბეჭდვისა, ან ისეთს საგანზე არა ითქვას რა, რომელსაც დღიური მნიშვნელობა ჰქონდა და რომელზედაც გაზეთს აუცილებლათ უნდა ეთქვა თავისი სიტყვა“ [იქვე]. ცხადია, ასეთ შემთხვევაში არ შეიძლება პასუხი მოვთხოვოთ რედაქციას, მით უფრო, რომ საჭირო რაოდენობის თანამშრომლების მოძიება და მოზიდვა ფინანსებათაანაა დაკავშირებული.

დღესდღეობით, როცა მატერიალურად შევიწროვებული ადამიანები „სალუკმაპურო“ საქმეს ეძებენ, ხოლო ჟურნალისტიკაში ამ თვალსაზრისით არა ყრია

რა, ისეთი თანამშრომლის მოძებნა და გამოზრდა, რომელსაც საზოგადო საქმეზე გულიც შესტკივა და წერის ნიჭიც აქვს, ძნელიცაა და ბევრ დროსაც მოითხოვს. ახალგაზრდას გახნევება და დარიგება ესაჭიროება. რედაქტორმა თანამშრომლებთან „მუდამი და გაუნწყვეტელი, პირადი ლაპარაკი თუ არა, წერიითი კავშირი მაინც“ უნდა იქონიოს. ადვილი საქმეა, მაგრამ დრო სჭირდება, რაც „ღარიბსა და შრომით გაჯერებულს რედაქციას“ ერთობ ცოტა აქვს.

სტატიის გაგრძელებაში, როგორც ვთქვით, სერგეი მესხმა თანამშრომლებზე ისაუბრა. მან მწუხარებით აღნიშნა, რომ ჯერჯერობით ქართული ლიტერატურა ისეთ მდგომარეობაში არ არის, რომ ყველა, ვინც წერს, ღირსეულად დააჯილდოვოს. ეს სრულიად განსაკუთრებულ მდგომარეობაში აყენებს მწერალს: რაკი გასამრჯელოს არ მოეღოს, ნაწილი მხოლოდ იმიტომ წერს, რომ ეხალისება ეს საქმე და სურს საზოგადოებას საკუთარი თავი გააცნოს. ნაწილი კი მიზნად რომელიმე მათი აზრით კეთილი საქმის შეწევნას და მანკიერების გაკიცხვას ისახავს. ამგვარ საკითხებზე წერის მსურველნი, სერგეი მესხის დაკვირვებით, საქართველოში განსაკუთრებით მრავლად არიან. რედაქციას უამრავი ამგვარი, წმინდად პიროვნული შინაარსის წერილი მოსდის ყოველდღიურად, რომელთა დაუბეჭდავობა ძალიან სწყვეტს გულს ავტორებს. სერგეი მესხი ასაჯაროებს ერთ წერილს, რომელიც სრულიად შემთხვევით ჩაუვარდა ხელში. ერთ-ერთი ასეთი განაწყენებული ავტორი მიმართავს „დროების“ ცენზორს, განიხილოს მის მიერ გაზეთში გაგზავნილ სტატიები და თუ არ მოიწონებს, მხოლოდ მაშინ დააჯერებს ავტორი გულს, რომ რედაქტორი სერგეი მესხი მას შეგნებულად არ „ჩაგრავს“. წერილის ავტორს ძალიან უნდა დასაჯონ რედაქტორი და მისი სტატიები კი დაბეჭდონ. სერგეი მესხი ამ შემთხვევაშიც ძალზე პრინციპულ პოზიციას ავლენს და გადაჭრით აცხადებს: „რით ვერ გაუგია გაჯერებულ კორრესპონდენტს, რომ არა თუ ცენზურას, არავის არ შეუძლია კანონით, რომ რომელიმე სტატია ძალად დაგვაბეჭდვინოს? რით ვერ გაუგია, რომ ჩვენ ბატონი ვართ ჩვენ საქმეში და ცენზურას, კანონით, მხოლოდ იმის უფლება აქვს, რომ ჩვენგან წარდგენილი სტატია ან გაზეთის

ნომერი სრულებით აღკრძალოს და ან რომელიმე შეუსაბამო ალაგები წაშალოს“
[„დროება“, 1875, #49].

სერგეი მესხს არ უკვირს, რომ „დროებას“ თანამგრძნობზე მეტი მონინაალმდეგ ჰყავს. პირიქით, მას ეს გაზეთის ავკარგიანობის საზომდაც მიაჩნია: *„გაზეთი, რომელსაც მონინაალმდეგე არა ჰყავს, რომელიც არავის არ სძულს, რომლის ჰაზრებსა და მიმართულებას ყველა ეთანხმება, ის გაზეთი ან მკვდარ საზოგადოებაში უნდა გამოდიოდეს და ან თვითონ უნდა იყოს მკვდარი.“* [„დროება“, 1876, #99-100].

სტატიაში სერგეი მესხი ეხება ისეთ მნიშვნელოვან თემას, როგორიცაა გაზეთის ფურცლებზე პოლემიკის წარმოების კულტურა. აღნიშნავს, რომ იშვიათი გამოაკლისების გარდა, ჩვენში *„ჯერ ისე პოლემიკა და ბაასი არ ნახულა, რომ მობაასეთ ერთმანეთის ლანძღვა, გინება და პირადობაზე უშვერი სიტყვები არ წამოესროლოთ“* [„დროება“, 1876, #99-100]. სერგეი მესხი თვლის, რომ პოლემიკის კუტურის დაუფლება აუცილებელია. კერძოდ, სჯა უნდა ეხებოდეს მხოლოდ აზრებსა და პრინციპებს. ყველაზე ცხარე პოლემიკამაც კი არ უნდა იქონიოს მეგობრულ ურთიერთობაზე გავლენა. რედაქტორის აზრით, მხოლოდ უმეცარმა მტერმა შეიძლება გაიხაროს, როცა გაზეთის ფურცლებზე წარმოებულ პოლემიკას ნახავს - *„არიქა, ღმერთი შეგვეწია, «დროების» თანამშრომელნი ერთმანეთს დაერივენ და ჩხუბობენ, გვეშველაო!»* მოყვარე კი მიხვდება, რომ ამგვარი უთანხმოება და კამათი მხოლოდ უფრო აახლოებს თანმოაზრეებს და უიოლებს საერთო მიზნის მიღწევას, რადგან კამათში ჭეშმარიტება იბადება.

ბოლო სტატია, რომელშიც სერგეი სარედაქციო პოლიტიკის საკითხებს ეხება, არის *„ჩვენი ჟურნალ-გაზეთების საქმე“*, რომელიც 1883 წელს დაიბეჭდა. ამ ვრცელ წერილში ავტორმა სცადა განეხილა ჩვენში საგაზეთო საქმის წარმოების სირთულეები და მისი აღმოფხვრის საშუალებებზეც მიეთითებინა. პირველ გაზეთად სერგეი მესხი სოლ. დოდაშვილის *„ტფილისის უწყებანს“* მიიჩნევს. *„მას აქეთ ჩვენმა პერიოდულმა ლიტერატურამ, რასაკვირველია, ნაბიჯი წადგა წინ: გამოდიოდა «ცისკარი», «საქართველოს მოამბე», «მნათობი» და «კრებული», რომელთაც სხვა-და-სხვა*

გარემოებათა და საზოგადოების გულგრილობას ვერ გაუძლევს და ერთი მეორეზედ მიიკვალნენ. და დღეს ჩვენ დავგვრჩენია ორი გაზეთი და ორიც ჟურნალი“ [„დროება“, 1883, #32-33].

სერგი მესხის აზრით, ქვეყანას მილიონნახევრიანი მოსახლეობით ნახევარი საუკუნის მანძილზე გაცილებით მეტი წარმატებისთვის უნდა მიეღწია. სერგეი მესხი თვლის, რომ ამას თავისი სუბიექტური და ობიექტური მიზეზები აქვს. პირველ და უმთავრეს ხელისშემშლელ გარემოებად ის ცნობურას, ანუ „ბეჭდვის კანონების სისასტიკეს“ მიიჩნევს: „რა წარმატება უნდა მიეცეს პერიოდულ ლიტერატურას, რამ უნდა მიიზიდოს იმისაკენ მკითხველი საზოგადოება, როდესაც ეს საზოგადოება სხვა-და-სხვა გარემოებათა წყალობით ვერ ჰპოულობს ამ ლიტერატურაში პასუხს თითქმის ვერც ერთს იმ უანგარიშო კითხვაზე და საკნებზე, რომელნიც დღე და ღამ იმას მოსვენებას არ აძლევენ, რომელიც იმის არსებით საჭიროებას შეადგენს და რომლის დაკმაყოფილებას ამ ლიტერატურაში ის ამაოდ ეძიებს?“ [იქვე].

პრესის განუვითარებლობის მეორე მიზეზად სერგეი მესხი გაზეთისადმი ქართველი ინტელიგენციის არასწორ დამოკიდებულებას ასახელებს. მისი თქმით, ხელისმომწერთა სიას რომ თვალი გადაავლოს ვინმემ, შენიშნავს, რომ მათმა აბსოლუტურმა უმრავლესობა რუსული არ იცის და ქართულადაც ჩათვლით კითხულობს. ისინი კი, ვისაც განათლება მიუღია, მხოლოდ რუსულ და ფრანგულ გაზეთებს ეტანებიან - „რას იტყვის ისეთს «დროება» ან «ივერიაო», - ამბობენ ეს ვაუბატონები, - რომ რუსულ გაზეთებიდამ და ჟურნალებიდამ უფრო მალე და უკეთაყ არ შევითყოთ?“ სერგეი მესხის აზრით, ეს ძალიან მცდარი აზრია, რადგან მხოლოდ ქართულ გაზეთში შეიძლება იმის წაკითხვა, რასაც ვერცერთი - თუნდაც მსოფლიოში საუკეთესო გაზეთი ვერ ეტყვის - „თქვენივე ქვეყნის მდგომარეობას, თქვენივე მოძმის ლხინსა და დარდს, ის გაგაცნობს თქვენს თავს, თქვენს ბედ-იღბალს, შეგატყობინებს - რა ჭირება და აწუხებს ქართველ ხალხს, რის დაკმაყოფილება უნდა იმას, ერთის სიტყვით, - რა აწუხებს და რა ალხინებს“ [იქვე]

სერგეი მესხის დაკვირვებით, პრესის განვითარებას ისიც უშლის ხელს, რომ ჩვენში ჯერაც არ ესმით, რას ნიშნავს „საზოგადო ცხოვრება“. „საზოგადო ინტერესი რა არის, – არ ვიცით, საზოგადო საქმეებისათვის თითის განძრევა გვეძნელება; ცხოველი ცხოვრება, რომელიც უმთავრეს საზრდოს აძლევს ლიტერატურას, ჩვენს ქვეყანას ჯერ არ უგემებია და, რაღა თქმა უნდა, რომ ამ უფერულ და მკრთალ ცხოვრების სარკედ ჩვენ გვაქვს უფერული და მკრთალი დროგამოშვებითი მწერლობაც“ [„დროება“, 1883, #32-33].

ყოველივე ამას ემატება უგზოობა და ფოსტის მოხელეთა გულგრილობა: ხშირ შეთხვევაში ძნელდება რეგიონში გაზეთის ჩატანა, იკარგება ნომრები, რაც ხელმომწერთა სამართლიან გულისწყრომას იწვევს. სტატიის მეორე ნაწილში სერგეი მესხი პასუხს სცემს დასაწყისში დასმულ კითხვას: რა არის საჭირო პრესის განვითარებისთვის? ესაა საცენზურო შეზღუდვების მოხსნა, რისთვისაც იბრძვიან რუსეთის პროგრესულად მოაზროვნე ძალები; ცხადია, ეს მხოლოდ ხელისუფლების პრეროგატივაა, მაგრამ სამაგიეროდ, ყველა დანარჩენი მიზეზის აღმოფხვრა ჩვენზეა დამოკიდებული - იქნება ეს ინტელიგენციის მხრიდან გაზეთის მხარდაჭერა და შეგნებული დამოკიდებულება თუ გზების მონესრიგება და ფოსტის გამართული მუშაობა. „საქმე იმაშია, რომ სანამ ჩვენი ლიტერატურა (ჟურნალ-გაზეთები – რედ.) ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ლიტერატურად ჩაითვლება, სანამ იმას მაგრად ფეხი არ გაუდგამს ხალხში, სანამ მკვიდრი ფესვები არა აქვს, მანამ გარედამ, თანამგრძნობთაგან, სამშობლო საქმის გულშემატკივართაგან ეჭირება დროებით დახმარება და ხელის მომართვა. ყველგან ასე ყოფილა და ჩვენშიაც ასე უნდა მოხდეს: თანამგრძნობი პირნი უნდა ამოგვიჩნდნენ, რომელნიც თუ ნივთიერად, თუ გამხნევებით, თუ რჩევით და თუ სხვა ათასის საშუალებით დაეხმარონ ჯერ კიდევ ნორჩ, ფესვ-გაუმაგრებელს ჩვენს ლიტერატურასა. და როცა ის გამაგრდება, როცა დამწიფდება, მერე სხვის დახმარება საჭირო აღარ იქნება, მერე თვითონ ის დაეხმარება ათას გვარ ჩვენ საზოგადო საქმეების წარმატებასა და წინსვლას“ [იქვე].

ამ სტატიის გამოქვეყნებიდან სულ მალე სერგეი მესხი იძულებული გახდა, ჩამოშორებოდა საყვარელ გაზეთს. ის ვალმოხდილად მიიჩნევდა თავს, რადგან „დროება“ შეძლო თავისი მისიის შესრულება. მას შეეძლო თამამად გაემეორებინა შვიდი წლის წინ ნათქვამი სიტყვები: *«დროების» ამ ათის წლის სიცოცხლესა და სიტყვას უნაყოფოდ არ ჩაუვლია. სხვა არა იყოს რა, ამ დამპალ ცხოვრებას, ამ მიძინებულ საზოგადოებას ხანდიხან მაინც ჩაჰყვირებდა ხოლმე ყურში ისეთს რამეებს, რომელიც თითქო აფხიზლებდა, მოსვენებას არ აძლევდა, ტვინს უღვიძებდა მას. სხვა არა იყოს რა, ქართულ სიტყვას, ქართულ მჯელობას მაინც აგონებდა; ცუდათ თუ ავათ, ყველა იმისთანა მოვლენაზე ლაპარაკობდა, რომელზედაც თვითონ საზოგადოებას სჭიდა და ლაპარაკობდა»*. [„დროება“, 1876, #99-100].

3.6. მხატვრული ლიტერატურა „დროებაში“

სერგეი მესხი ძალიან დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მხატვრულ ლიტერატურას. მისი რედაქტორობის განმავლობაში „დროების“ პრაქტიკულად არცერთი ნომერი არ გამოსულა ისე, რომ ფელეტონის განყოფილებაში არ დაბეჭდილიყო პროზაული თუ პოეტური თხზულება. რედაქტორი ცდილობდა თანამედროვეთაგან საუკეთესო ავტორები მოეზიდა, რათა მკითხველებში გაზეთისადმი მეტი ინტერესი აღეძრა.

გადაწყვეტით დაგვირგვინებით, რომელი ავტორების რომელი ტექსტები იბეჭდება „დროებაში“. ამ თვალსაზრისით სერგეი მესხის რედაქტორობით 14 წლის განმავლობაში გამოსული ყველა გაზეთის შესწავლა რაკი არ მოხერხდებოდა, არჩევანი 1882 წლის პაკეტზე შევაჩერეთ. ვიხელმძღვანელებთ იმ მოსაზრებით, რომ ეს, პრაქტიკულად, ბოლო წელია, როცა სერგეი მესხი „დროებას“ ხელმძღვანელობს. შესაბამისად, ის უკვე ჩამოყალიბებულია პროფესიონალ რედაქტორად, აქვს თავისი პრიორიტეტები და ჰყავს გამორჩეული ავტორები. ამდენად, ვფიქრობთ, 1882 წლის ნომრების შესწავლა ამ თვალსაზრისით ყველაზე რელიეფურ სურათს წარმოგვიდგენს და სწორი დასკვნების გამოტანის საშუალებას მოგვცემს.

1882 წლის „დროების“ ნომრებში წარმოდგენილია ორიგინალური და ნათარგმნი პოეზია და პროზაული თხზულებები. მხატვრული ტექსტები იბეჭდება განყოფილებაში, რომელსაც „ფელეტონი“ ჰქვია. გაზეთში გამოქვეყნებული ავტორებისა და ლიტერატურის ნუსხა ცხრილის სახით ასე გამოიყურება:

ავტორები	პროზა	პოეზია	პროზაული თარგმანი	პოეტური თარგმანი
აკაკი	1	5		1
ხელმოუწერელი	5	3	1	
ვ.ო.		1		
გოგია გურიელი	3			
ა.მოჩხუბარიძე	5			
თ.რაფ.ერისთავი	1			
კიკო.	2			
ქუთაისელი	1			
სოსო ტანისეველი	1			
თ.ქაიხოსრო.გელოვანი	1			
ჰ.		2		
ეკ.გაბაშვილი (ეკ.კგ.-ისა)			3	
კოლხიდელი		2		
ა.ცაგარელი		5		
ვ.ო-ნი	1			
შაქრო	2			
მიკ.-შვილი	1			
კხო.კა.ხოსა	2			
ა.ერიცოვი	1			

ა.საგანელი	1		1	
სოფლის მასწავლებელი	2			
თ.სიმონ გუგუნავა	1			
პოლ.კარბელაშვილი	1			
პ. კარბელოვი			1	
ანა თუმანიშვილი			1	
ვ.რ.		1		
ნ.დ.		1		
ანჩხატელი		1		
ანასტ.თუმანიშვილი	1		1	
ა.თ. (ემილ ზოლას მოთხრობა)			1	
მგზავრი ქალი	1			
ქრისტეფორე	1			
ც.	1			
ა.სოლომონიძე	1			
ნინო ორბელიანი		1		
პონტოქსელი		1		
კორტოსა		2		

1882 წლის გაზეთ „დროებაში“ დაიბეჭდა შემდეგ ავტორთა მიერ შესრულებული თარგმანები: ეკატერინე გაბაშვილი (ეკ.გ.-ისა) – „დრამა ლინცში“ და „გაიმარჯვა“; ა.საგანელი – „წარსული დრო“, პ.კარბელოვი – „ორი შეხვედრა“, ანა თუმანიშვილი – „გაშმაგებული ქალი“, „კაბესილია“, „თილისმის სარკე“. უცნობი ავტორის „უბედური ჯანმრთელი“ და „გარიბალდი“. ზოგ შემთხვევაში მითითებულია, თუ ვინ არის დედნის ავტორი, ზოგ შემთხვევაში კი – არა.

ორიგინალურ პროზაულ თხულებათა ნუსხას თუ დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ ყველაზე ხშირად ბეჭდვადი ავტორი აკაკია მოჩხუბარიძე, ანუ ალექსანდრე ყაზბეგია (5 ტექსტი); სხვათა, შორის, სწორედ 1882 წლის „დროების“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა ყაზბეგის „ნამწყემსარის მოგონებები“, „მამის მკვლელი“, „ჩინოვნილი ელურიძე“, „ელბერდ“ და „ფათი“; ასევე ხუთი პროზაული ტექსტია დაბეჭდილი ავტორის ვინაობის მიუთითებლად; ვფიქრობთ, ეს ანონიმი ავტორი შეიძლება თავად რედაქტორი სერგეი მესხი იყოს. მესამე ადგილზე კი გოგია გურიელია სამი ნაწარმოებით. მართალია, დანარჩენი ავტორები თითო-ოროლა პუბლიკაციით იფარგლებიან, მაგრამ მათ შორის არიან თავისი დროისათვის ისეთი პოპულარული ქართველი მწერლები, როგორებიც არიან აკაკი წერეთელი, რაფიელ ერისთავი, ეკატერინე გაბაშვილი, ანასტასია თუმანიშვილი, სიმონ გუგუნავა, ნინო ორბელიანი, მელიტონ გობეჩია (კოლხიდელი) და სხვები.

„დროების“ 1882 წლის ნომრებში ერთადერთი პოეტური თარგმანია - ესაა რუსულიდან გადმოკეთებული ლექსი „ალი და კვამლი“. მთარგმნელი არის აკაკი წერეთელი. ჩვენ შევეცადეთ მიგვეკვლია ამ თხზულების დედნისთვის, მაგრამ ვერ შევძელით. ლექსი იგავური შინაარსისაა. ვფიქრობთ, საქმე იმანაც გაგვირთულა, რომ აკაკის აქვს იგავ-არაკთა თარგმნის თავისებური მანერა - ის ზედმიწევნით ინარჩუნებს მხოლოდ მთავარ სათქმელს, შინაარსობრივად კი შეიძლება სრულიად შეცვალოს ტექსტი. შინაარსობრივი თვალსაზრისით ეს თარგმანი ერთგვარ ნათესაობას ამჟღავნებს აკაკის შედევრთან „ხატის წინ“, რომელიც 1894 წელს, ანუ თარგმანის შესრულებიდან თითქმის 12 წლის შემდეგ გამოქვეყნდა.

1882 წლის „დროების“ პაკეტში რამდენიმე ისეთი ნომერია, რომელშიც „ფელეტონის“ ადგილს სხვა ჟანრი, ძირითადად - პოლიტიკური სტატია იკავებს; მაგალითად: „დროება“, N272 - „საყურადღებო ფაქტი“ (ანუ „წერილი რედაქტორთან“) უავტორო სტატია . ასევე „დროება“, N258 - „ბათუმი და ბათუმელები“ რომელიც ასევე უავტოროა და ა. შ.

ამრიგად, სერგეი მესხი ცდილობს, მკითხველს მხოლოდ სერიოზული და საქმიანი საკითხავი არ შესთავაზოს. კითხვის შეყვარება არ შეიძლება მხოლოდ პოლიტიკასა და ეკონომიკაზე საუბრით. ოჯახში, რომელშიც „დროების“ ნომერს იღებენ, სხვადასხვა ასაკის, სქესისა და გემოვნების მქონე ადამიანები ცხოვრობენ. გაზეთში უნდა იყოს ისეთი ტექსტი, რომელიც ყველას დააინტერესებს, წაკითხვისას სიამოვნებას მიანიჭებს და თან ბევრ საყურადღებო საკითხზე დაათქვამს. სწორედ ამ პრინციპით არჩევს ძირითადად სერგეი მესხი დასაბეჭდ მხატვრულ ლიტერატურას. ვფიქრობთ, ის განსაკუთრებით კრიტიკული თარგმანების მიმართაა. ამას მოწმობს შედარებითი სიმცირე თარგმნილი ტექსტების და რაც ყველაზე თვალშისაცემია - პოეზიის. ქართველი ავტორების მიმართაც ცდილობს რედაქტორი შერჩევითობის პრინციპის გამოყენებას, თუმცა, სავარაუდოდ, მიზეზთა გამო ეს ყოველთვის არ გამოსდის, ამიტომაც „დროებაში“ დაბეჭდილი ყველა ორიგინალური ტექსტი ნამდვილად არ არის თანაბარი მხატვრული ღირსების.

V თავი. სერგეი მესხი და მეფის ცენზურა

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება, უპირველეს ყოვლისა, პრესას უნდა ეკისრა. ამიტომაც იყო, რომ ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის საქმეს დიდი ინტერესით ეკიდებოდნენ იმ ეპოქის გამოჩენილი მოღვაწეები: ი. ჭავჭავაძე, დიმ. ყიფიანი, ს. მესხი, პ. უმიკაშვილი, ზ. ჭიჭინაძე, და სხვები. გაზეთი „დროება“ გამოდიოდა 1866 წლიდან 1885 წლამდე. იგი ქართული ინტელიგენციის პროგრესული მიმართულების ორგანო იყო. „გაზეთმა დიდი როლი შეასრულა საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში საერთოდ და

კერძოდ, ქართული პროგრესული საზოგადოებრივი აზრის ფორმირება– ჩამოყალიბების საქმეში” [ს. ხურცილავა 1980:7]

მიუხედავად იმისა, რომ 1865 წელს რუსეთში შემოიღეს კანონი, რომლის თანახმად უურნალ-გაზეთების წინასწარი ცენზურის წესი გაუქმებულად ითვლებოდა, ამას „ამინდი“ დიდად არ შეუცვლია. მით უფრო არაფერი შეცვლილა რეგიონებში.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ოთხ ათულზე მეტი წლის განმავლობაში საქართველოს ბეჭდვით სიტყვას უშუალოდ რუსეთის საცენზურო კომიტეტი განაგებდა, 1849 წელს კი კავკასიაში დაარსდა საცენზურო კომიტეტი, რომელიც, როგორც ეს რუსეთში იყო მიღებული, განათლების უწყებაში შედიოდა და 1848 წ. დაფუძნებულ კავკასიის სამოსწავლო ოლქთან არსებობდა. პრესასთან დაკავშირებულ ყველა გადაწყვეტილებას სწორედ ეს კომიტეტი იღებდა.

1870 წლის 24 მარტს კავკასიის საცენზურო კომიტეტს აცნობეს მეფისნაცვლის კანცელარიიდან, რომ სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტმა სერგეი მესხმა შემოიტანა თხოვნა 1869 წლის 24 ნოემბერს, რომ იგი დანიშნონ გაზეთ „დროების“ რედაქტორად გ.წერეთლის მაგივრად. მეფისნაცვლის კანცელარიამ სერგეი მესხი სცნო გაზეთის რედაქტორად 1872 წლის 10 თებერვლიდან, რაც ეცნობა კავკასიის საცენზურო კომიტეტს.

დამტკიცებული პროგრამის მიხედვით, „დროებას“ უფლება ჰქონდა პოლიტიკური ხასიათის მასალა გადმოეხედა „პრაგმატისტური ვესტნიკიდან“. სერგეი მესხის არაერთგზის მოთხოვნის შედეგად, ცენზორმა შემდეგში ნება დართო პოლიტიკური ხასიათის მასალები აეღო ყველა ოფიციალური რუსული გაზეთიდან, მაგრამ ეკრძალებოდა მოეთავსებინა საკუთარი კორესპონდენციები ევროპის პოლიტიკური ცხოვრების შესახებ. სერგეი მესხმა აქაც იპოვა გამოსავალი - ამ ცნობებს ხშირად „ახსნა–განმარტებას აძლევდა.“

ცენზორი ყოველთვის ფხიზლობდა. ის ყურადღებით კითხულობდა გაზეთს და ერთი სიტყვაც არ გამოეპარებოდა, რომ არ წაეშალა, თუკი სახელმწიფოებრივი

ინტერესებიდან გამომდინარე მიუღებლად ჩათვლიდა. ასე, მაგალითად, 1882 წლის 16 თებერვალს გაზეთ „დროებაში“ უნდა დაბეჭდილიყო წერილი სათაურით „ქართველები და სომხები“. სტატიის ავტორი წერდა, ქართველები და სომხები, რომლებიც ძმებივით იყვნენ, ახლა ერთმანეთში კინკლაობენო და კითხვას სვამდა: „ნუთუ მათ შორის არის რაიმე გასაყოფი, რომელზეც მოსდით ცილობა? არა, ჩვენის აზრით, ორივენი ერთ ნიადაგზე სდგანან, ერთ ტაფაში იწვიან“. ეს ბოლო სიტყვები ცენზორმა წაშალა. აღვილი მისახვედრია, თუ რა ამოდრავებდა ცენზორს, როცა ამ სიტყვებს შლიდა.

ასევე, 1882 წლის 16 აპრილს გაზეთ „დროებაში“ უნდა დაბეჭდილიყო ლექსი სათაურით „ზარი“.

„არა სჯობს კაცმა გმირულად ბრძოლაში სული დალიოს,
ვიდრე სხვის ნება ბრძანებით მან საწამლაჲ დალიოს?
აი, რას ამბობს რუსთველი, სულმნათი, ყვავილოვანი,
სჯობს სოცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანი!“

ცენზორმა ლექსს წააწერა: „საცენზურო წესდების 1035 მუხლის შესაბამისად ლექსი დასაბეჭდად აკრძალულია.“ ჩვენ არ ვიცით, კონკრეტულად რა წერია წესდების ხსენებულ მუხლში, მაგრამ ლექსი რომ პატრიოტული განწყობის გამოა დაწუნებული, ნათელია.

იმ სტატიებსა და წერილებს, რომლებიც ეხებოდა სწავლა-აღზრდის ან საეკლესიო საქმეებს, ცენზურა უგზავნიდა ეგზარქოსს ან ოლქის სასწავლო მზრუნველს და ამა თუ იმ საგაზეთო თუ საჟურნალო მასალის გამოქვეყნების უფლებას მათგან ითხოვდა, თუმცა, რასაკვირველია, საბოლოო გადაწყვეტილებას თავად იღებდნენ.

სერგეი მესხი უცხოეთის ამბებს საკუთარ კომენტარებსაც უმატებდა. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რის გამოც საცენზურო კომიტეტი მუდამ ფხიზლად ადევნებდა თვალს „დროების“ პოლიტიკურ ბლოკს. ყველაფრის მიუხედავად, რედაქტორი გაზეთის განვითარებაზე ფიქრობდა და კვირაში სამჯერ გამოსაცემად კავკასიის მეფისნაცვალის სამმართველოს ნებართვას სთხოვდა.

სამი თვის მიმოწერის შედეგად, 1875 წლის 4 იანვარს კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამმართველომ აცნობა საცენზურო კომიტეტს, რომ სერგეი მესხს უფლება ეძლეოდა გაზეთის ფორმატის გადიდებისა და კვირაში სამჯერ გამოცემისა. ამით, რა თქმა უნდა, სერგეი მესხს საქმე გაუსამკვეცდა, მაგრამ გაზეთის ძალა და გავლენაც გაძლიერდა. მართალია, „დროებას“ კორექტორი ჰყავდა, მაგრამ სერგეი მესხი მის გათავისუფლებასაც აპირებდა, რადგან იმ 20 მანეთს, რასაც უხდიდა, გაზეთის მცირე ბიუჯეტი ვერ სწვდებოდა. მეუღლის, ეკატერინე მელიქიშვილისადმი მიწერილ წერილში ვკითხულობთ: „რა ნაირად დავფაცურობ, დავრბივარ, რომ ნახო, გაგეცინება, – ახალი წლიდამ დაწყებული, მგონი ერთი საათი მოსვენება არ მაქვს, ღამეში 3–4 საათი თუ მძინავს, მუდამ დავრბივარ, ნელი სიარული თითქოს დამავიწყდა! და ამ გაუწყნარებელ შრომასთან არც სულის მშვიდობა მაქვს: ყოველ დილას მოვალეები შემოიძურნებიან ჩემს ოთხაში და ამნაირად მთელი დღეს ჩამიშხამებენ ხოლმე.“ (ს.მესხი, 1950: 175–176)

სერგეი მესხი შეძლებისდაგვარად ფრთხილად მოქმედებდა და სწორ დასკვნებსაც აკეთებდა, მაგრამ ყოველთვის არც ამ სიფრთხილეს მოჰქონდა ხსნა, ამიტომ 1875 წლიდან „დროება“ უფრო სისტემატურად და უფრო მეტი გამბედაობით ეხება ჩვენი ცხოვრების მრავალ საჭირობოროტო საკითხს. გაზეთი მოურიდებლად ამხელდა ცარიზმის მოხელეთა ბოროტმოქმედებას, მთავრობის ცალკეული ბრძანება–განკარგულებების უსუსურობას, მწვავედ აყენებდა ეროვნულ და სოციალურ საკითხებს და სხვა. სწორედ ეს იყო ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება განსაკუთრებით დაინტერესდა გაზეთით და იგი მკაცრი კონტროლის ქვეშ დააყენა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ მეფისნაცვალმა „დროების“ ყოველ ნომერს ათარგმნინებდა, დიდი გულმოდგინებით კითხულობდა და გარკვეულ მითითებებსაც იძლეოდა, თუ რა ხასიათის მასალა უნდა დაეკავებინა ცენზურას. [ი.ბოცვაძე, 1964:54]

სერგეი მესხის საქმისადმი სიყვარულისა და მოქალაქეობრივი სიმამაცის დასტურია მისი სიტყვები, რომელიც ეკატერინე მელიქიშვილისთვის აქვს მიწერილი. „იქნება დავგსაჯონ მე და სტეფანე, მაგრამ კარგია იმ მხრით, რომ ჩვენი ლიტერატურის

მდგომარეობას მაინც გაიგებს საზოგადოება... დასჯა კანონით 5 მანეთიდან 300 მანეთამდია, ან ორი კვირიდან 6 თვემდე საპყრობილეში დამწყვდევა. ნუ გეშინია, დამწყვდევით ვერ დამამწყვდევენ და კიდევ რომ დამამანწყვდიონ ერთი-ორი თვით გაზეთისათვის, არა გვიშავს რა.” [ს.მესხი. 1950: 93]

1882 წლიდან ცენზურის სიმკაცრემ განსაკუთრებით მძაფრი ხასიათი მიიღო. რეაქციის სულისჩამდგმელის, სინოდის ობერ-პროკურორის ვ.პობედონოსცევის და შინაგან საქმეთა მინისტრის, დ. ტოლსტოის განკარგულებით თავისუფალი აზრის გამომხატველი პრესა უმკაცრეს მარწხეებში მოექცა, რეაქციის სუსხი და ცენზურის სიმკაცრე „დროებასაც“ დაატყდა თავს. გაზეთის წინაღმდეგ იმდენად მკაცრი ზომები იქნა მიღებული, რომ სერგეი მესხი იძულებული შეიქნა, სპეციალური განცხადებით მიემართა საცენზურო კომიტეტისათვის. მათ გულდასმით განიხილეს ს.მესხის განცხადება და აღნიშნეს, რომ „დროების“ რედაქციის მიერ საცენზურო წესდების დარღვევას სისტემატური ხასიათი ჰქონდა, რომ ს.მესხმა „დროების“ 186-ე, 190-ე, 195-ე, და 198-ე ნომრებში დაბეჭდა ცენზორის მიერ ამოშლილი არა მხოლოდ ცალკეული სიტყვები, არამედ მთელი ტექსტი აკრძალული მოსაზრებებით.” [ი.ბოცვაძე 1964:70] ამიტომ ხმათა უმრავლესობით, კომიტეტმა გადაწყვიტა ძალაში დაეტოვებია 68-ე მუხლი, რაც „დროების“ დახურვას უდრიდა. ამას წინ აღუდგა მელიქ-მეგრაბოვი, ასევე, გაუჩნდა მომხრე ლ.ნ. მოძალევსკი თუმცა „დროებას“ მაინც არ მოუხსნეს 68-ე მუხლი და საკითხის გადაწყვეტა კავკასიის მეფისნაცვლის თავარ სამმართველოს მიანდეს. მოუხსნეს თუ არა იქ 68-ე მუხლი გაზეთ „დროებას“, უცნობია, თუმცა ის ნამდვილად ცნობილია, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება მტრულად განეწყო „დროებისა“ და კერძოდ სერგეი მესხისადმი. არც „დროების“ რედაქტორი რჩებოდა ვალში „უხიაგ ცენზორებს“. განსაკუთრებით დაძაბული იყო სერგეი მესხის ურთიერთობა ცენზორ ლუკა ისარულოვთან.

მეფის ცენზორის ბრჭყალებში „დროებას“ სული ეხუთებოდა. ცენზურის კაბინეტიდან გაზეთი ნახევრად წითელი მელნით აჭრელებული ბრუნდებოდა ხოლმე. სერგეი მესხი იძულებული იყო, საჩქაროდ შეეცხო ცენზურის მიერ ამოჭრილი

ადგილები. რედაქტორი დიდ ძალისხმევას ხარჯავდა, რომ ისე ჩაენაცვლებინა ცენზორის მიერ ამოშლილი სტყვები და ფრაზები, რომ მკითხველს ზუსტად ეგრძნო სტატიის ავტორის სულისკვეთება და გაეგო მისი მთავარი სათქმელი. ისეთი შემთხვევებიც იყო, როცა რედაქტორი სრულ დაუმორჩილებლობას ავლენდა და ცენზორის მიერ აკრძალულ ტექსტს მაინც ბეჭდავდა. ამის გამო არაერთხელ მოუხდა სასამართლოს წინაშე წარდგომა. სერგეი მესხის პირად მიმოწერაში მრავალჯერ არის გამოთქმული წუხილი უმძიმესი საცენზურო პირობების გამო.

რედაქტორისთვის ნათელი იყო, რომ მისი დაძაბული ურთიერთობა ცენზორებთან „დროებას“ პრობლემებს უქმნიდა და ქართველ მკითხველ საზოგადოებას გაზეთის გარეშე დატოვებდა. ამიტომ ნიკოლოზ დავითის ძე ქანანოვის შემოთავაზებულ კანდიდატურაზე თანხმობა განაცხადა, თვითონ კი ნიკო ნიკოლაძეს სთხოვა მისთვის რკინის გზაზე რაიმე ადგილის შოვნა. როგორც ცნობილია, არც ქანანოვი გამხდარა რედაქტორი და არც სერგეი მესხს დაუწყო რკინიგზაზე მუშაობა.

ბოლო ხანებში სერგეი მესხის ჯანმრთელობის მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა. ამ პერიოდში გაზეთს ხან დავით მესხი და ხან იონა მეუნარგია მართავდნენ. „დროდადრო თუ დახედავდა დავრდომილი რედაქტორი თავის საყვარელ „დროებას“, რომელსაც შესწირა ჯანმრთელობა და საუკეთესო ღრო თავისი სიცოცხლისა. 1883 წლის მაისის პირველ რიცხვებში ს.მესხმა სამუდამოდ დატოვა „დროება“ [ი. ბოცვაძე 1964:73]. 1883 წლის 25 ივნისის 121-ე ნომერია უკანასკნელი, რომელსაც აწერია, რომ გაზეთის რედაქტორი არის სერგეი მესხი. საბედნიეროდ, სერგეი მესხი არ მოსწრებია თავის ნაამაგარი გაზეთის დახურვას. მისი გარდაცვალებიდან რამდენიმე თვეში, 1885 წლის 15 სექტემბერს, „დროება“ შინაგან საქმეთა მინისტრის განკარგულებით საბოლოოდ დახურეს.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყველაზე დიდი საცენზურო დევნის გადატანა „დროებას“ მოუხდა და სწორედ „დროება“ გასული საუკუნის პირველი ქართული გამოცემა, რომელიც ცენზურამ იმსხვერპლა.

V. თავი. „დროების“ ათი წლის იუბილე

სამშობლოში დაბრუნებულმა სერგეი მესხმა ბევრი მნიშვნელოვანი და ეფექტური ღონისძიება განახორციელა „დროების“ გამოსაცოცხლებლად. სწორედ ამიტომ 1875–1876 წლები გაზეთის აღორძინების პერიოდია. 1875 წლის 2 დეკემბერს ს. მესხს რედაქციაში კრება ჰქონდა. გაზეთის მატერიალურ მდგომარეობაზე მოსალაპარაკებლად შეიკრიბნენ ილია ჭავჭავაძე, ბეს. ლოლობერიძე, პ. ნაკაშიძე, კირ. ლორთქიფანიძე, ბ. ჯაფარიძე, დ. ჩხოტუა, სტეფანე მელიქიშვილი და თვითონ სერგეი მესხი. ყველასათვის ნათელი იყო, რომ თუ გაზეთს რაიმე მატერიალური სახსარს არ გაუჩენდნენ, მისი წაყვანა შეუძლებელი იქნებოდა. ასეთ საშუალებად კი სტამბა მიიჩნიეს. ილიას უთქვამს: *„7000 მანეთს მე მოვაგროვე სტამბის გასამართავად და ვეცადნოთ, რომ სტამბის შემოსავალმა მექთად გამოსცეს გაზეთიო“*. [ალ. კალანდაძე. 1987:57] ასეთი კეთილი იმედების ატმოსფეროში დაიბადა ათი წლისთავის აღნიშვნის სურვილიც.

„დროების“ ათი წლისთავის საზეიმო სხდომას ესწრებოდნენ: ი. ჭავჭავაძე, ს. მესხი, ნ. ნიკოლაძე, სტ. მელიქიშვილი, ბეს. ლოლობერიძე, რუსული და სომხური პრესის

მეთაურები. სიტყვა წარმოთქვას ბ. ლოლობერიძემ, ნ. ნიკოლაძემ, მ. ბეთანელმა, გ. იოსელიანმა. პირველი სადღეგრძელო კი „დროების“ რედაქტორის, უფ. ს. მესხის იყო.

1876 წლის „დროების“ 24-ე ნომერში არის დაბეჭდილი ს. მესხის მიერ წარმოთქმული სიტყვა: *„იმ გაზეთის სამსახური, რომლის დაბადებისა და ათი წლის სოცოცხლეს ჩვენ ვდღესასწაულობთ დღეს, ცოტაოდენ უფლებას მაძლევს ქადილისას. მაგრამ ეს ჩემი ქადილი იქამდინ არ მიაღწევს, რომ ის თქვენი მხურვალე თანაგრძნობა, რომელსაც თქვენ დღეს აქ აცხადებთ, მე დავისაკუთრო. ძალიან კარგად მესმის, რომ კერძოდ მე კი არ მიცხადებთ ამ თანაგრძნობასა, არამედ უცხადებთ იმ დროშას, რომლის ქვეშ ჩვენ დღეს ყველანი შეკრებილნი ვართ აქ. ეს დროშა მარტო ერთს გაზეთს ან რომელსამე მიმართულებას, ანუ თაობას კი არ წარმოადგენს, ამ დროშაზე არ აწერია, არც ბატონი, არც გლეხი, არც ახალი და არც ძველი თაობა – ეს არის დროშა ქართულის ლიტერატურისა! შესაძლებელია, – და არათუ შესაძლებელი – უეჭველიცაა, რომ ზოგს თქვენგანს არ აკმაყოფილებს „დროება“, იმის მიმართულება; ზოგი თქვენგანი ახალს მოდგმას, ახალს თაობას ეკუთვნის და ზოგი ძველსა. მაგრამ, როდესაც ჩვენს საზოგადო ქართულს ლიტერატურაზე ჩამოვარდება ლაპარაკი, მაშინ ამგვარი გარჩევა აღარ უნდა იყოს, მაშინ ჩვენ ერთი მიწის შვილნი, ერთის ენისა და ლიტერატურის მოყვარენი ვართ! ვსვამ ამ ქართული ლიტერატურის სადღეგრძელოს“.*

7 მარტის საიუბილეო ნომერში ასევე აღწერილია, რომ წოვიანოვის ბაღში 70 კაცზე მეტი მოგროვდა, *„რომელთაც ხელის მოწერით განაცხადეს მონაწილეობის მიღების სურვილი „დროების“ ათი წლის არსებობის დღესასწაულში“.* [ალ.კალანაძე.1987:57] ამავე ნომერშია დაბეჭდილი გრ. არწრუნის, გაბ. სუნდუკიანის, აბგარ იოანესიანის, ჩიმიშკიანის სიტყვები. ა. იოანესიანის წინადადებით, ქართულ ენაზე საიუბილეო წიგნის გამოსაცემად იქვე შეუგროვებიან ასი მანეთი. *„ქეიფი, მხიარულება და თამაში საღამოს შვიდ საათამდის გავრძელდა, შვიდ საათზე დაიშალა ნადიმი. კარგათ გამხიარულებული და ჩინებულად დროს გატარებით დაკმაყოფილებული საზოგადოება გამოვიდა ბაღიდან“.* [„დროება“,1876, #24] *„ყველანი ერთად*

წამოვიდნენ ვარანცოვის ძეგლამდე ზურნითა და პოლკის მუშიკით. „დროების“ მესვეურებმა და მეგობრებმა თვალი გადაავლეს განვლილ, შეჯამებას და დასახეს სამომავლო გეგმები”. [ალ.კალანადაძე.1987:58]

საბოლოოდ კი შეგვიძლია ვთქვათ, რომ 1876 წლის იუბილე იყო გამოხატულება მიღწეულით კმაყოფილებისა და ასევე საკუთარი ძალის რწმენისა და იმედის, რომ კიდევ უფრო მეტის, გაცილებით უფრო მეტის გაკეთება შეიძლებოდა „დროების“ მეშვეობით სამშობლოსა და ქართველი ხალხის სასიკეთოდ.

ძირითადი დასკვნები

ჟურნალ-გაზეთების არსებობას ქვეყნის განვითარებისა და ჯანსაღი აზრის ჩამოყალიბებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. ქვეყანა მყარად დგას ფეხზე მაშინ, როცა ინფორმირებულია არა მარტო თავის ტერიტორიაზე, არამედ სხვა ქვეყნებში მიმდინარე პროცესების შესახებ; საჭირო ინფორმაციის გარეშე, შეუძლებელია სწორად განვსაზღვროთ პრობლემის არსი და შევიმუშავოთ მის გადასაჭრელად საჭირო სტრატეგია.

ყველა ის პერიოდული გამოცემა, რომელიც ქართულ ენაზე გამოდიოდა, მეტ-ნაკლებად ემსახურებოდა საქართველოს კეთილდღეობას, ქართველი ხალხის აზროვნების განვითარებას, ქვეყანაში არსებული რეალური სურათის ჩვენებას. 1889 წელს „ივერია“ ხაზს უსვამდა ქართული პრესის დიდ დამსახურებას ხალხის განათლების საქმეში და ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „...დღეს ჩვენი მწერლობა დიდად მოწადინებულია გააცნოს მკითხველს საზოგადო სატკივარი ჩვენის ქვეყნის, აჩვენოს მალამო ამ სატკივრებისა, გააგებინოს შეძლების დაგვარად ავკარგიანობა უცხო ქვეყნებისა, შეაყვაროს ქართველს საზოგადოებას ყოველივე, რაც კი მართლა ღირსია სიყვარულისა და შეაყვაროს ის, რაც ღირსია ზიზღისა და არ არის საკადრისი მართებულის ადამიანისა თუ საზოგადოებისა”.

60–70–იანი წლები არც ისე მარტივი პერიოდი იყო საქართველოს ისტორიაში; ქვეყანამ განიცადა ისეთი სერიოზული ცვლილება, როგორიც იყო ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლა; ასპარეზზე გამოვიდა „თერგდალეულთა“ სახელით ცნობილი პროგრესულად მოაზროვნე ახალგაზრდა მამულიშვილთა გუნდი, რომელთაც შეცვალეს საზოგადოების აზროვნება. თავდაუზოგავი შრომით მოუშადას ნიადაგი ქვეყნის დამოუკიდებლობას და ამ საქმეში მათი მთავარი იარაღი სწორედ პერიოდული პრესა იყო.

საზოგადოებას ჰაერით სჭირდებოდა ინფორმაციის მიწოდება სწორი და ჯანსაღი აზრის ჩამოსაყალიბებლად. გაზეთი „დროება“ მთელი თავისი არსებობის მანძილზე ემსახურებოდა საზოგადოებაში დემოკრატიულ მისწრაფებების ჩანერგვას და ლიბერალური ღირებულებების დამკვიდრებას.

„დროების“ პირველმა რედაქტორმა, გიორგი წერეთელმა გაზეთი სტრუქტურულად იმ პერიოდში მიღებული ფორმატის მიხედვით აავ. გ. წერეთლის შემდეგ გაზეთს სერგეი მესხი ჩაუდგა სათავეში. ჩვენ დავაკვირდით ორივე მათგანის რედაქტორობის პერიოდში გამოსულ ნომრებს. უნდა აღვნიშნოთ, რომ არსებითი ხასიათის განსხვავება არ შეგვინიშნავს, თუმცა გარკვეული თავისებურებები მაინც იკვეთება სერგეი მესხს: სერგეი მესხმა გაამსხვილა განყოფილებები და გაზეთს სტრუქტურულადაც უფრო მოწერიგებული სახე მისცა. მან დაამკვიდრა ახალი რუბრიკა - „წერილი რედაქტორთან“, რომელშიც სხვადასხვა სახის მასალა იბეჭდებოდა. ასევე, 1874 წლიდან გაზეთის მეოთხე გვერდს დაუმატა განყოფილება „ცნობათ-ფურცელი“ - სადაც რეგულარულად ქვეყნდებოდა მატარებლებისა და გემების მოძრაობის განრიგი, ვალუტის კურსი, მაზანდა (საბაზრო ფასები სხვადასხვა მოთხოვნად პროდუქტზე) და სახაზინო განცხადებები.

მართალია, ს.მესხისა და გ.წერეთლის რედაქტორობით გამოსული ნომრები სტრუქტურულად ოდნავ განსხვავებულია, თუმცა შინაარსობრივად ორივე რედაქტორის ხელიდან გამოსული ნომრები დატვირთულია საზოგადოებისათვის საჭირო და აქტუალური პრობლემების განხილვით.

სერგეი მესხის სარედაქციო პოლიტიკის სრულფასოვნად შესასწავლად უმნიშვნელოვანესია ამ თემაზე შექმნილი მისი პუბლიცისტური წერილების გაცნობა და მათში გამოთქმული თეორიული შეხედულებების დადარება რედაქტორის პრაქტიკულ საქმიანობასთან. უნდა აღვნიშნოთ, რომ სერგეი მესხის სიტყვა და საქმე ერთმანეთს არ ემიჯნება, ხოლო თუ კომპრომისზე წასვლა უწევს, ამისათვის არსებობს ობიექტური მიზეზი.

სერგეი მესხი ძალიან დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მხატვრულ ლიტერატურას. მისი რედაქტორობის განმავლობაში „დროების“ პრაქტიკულად არცერთი ნომერი არ გამოსულა ისე, რომ ფელეტონის განყოფილებაში არ დაბეჭდილიყო პროზაული თუ პოეტური თხზულება. რედაქტორი ცდილობდა თანამედროვეთაგან საუკეთესო ავტორები მოეზიდა, რათა მკითხველებში გაზეთისადმი მეტი ინტერესი აღეძრა.

სერგეი მესხს ესმოდა, რომ კითხვის შეყვარება არ შეიძლება მხოლოდ პოლიტიკასა და ეკონომიკაზე საუბრით. ოჯახში, რომელშიც „დროების“ ნომერს იღებენ, სხვადასხვა ასაკის, სქესისა და გემოვნების მქონე ადამიანები ცხოვრობენ. გაზეთში უნდა იყოს ისეთი ტექსტი, რომელიც ყველას დააინტერესებს, წაკითხვისას სიამოვნებას მიანიჭებს და თან ბევრ საყურადღებო საკითხზე დააფიქრებს. სწორედ ამ პრინციპით არჩევს ძირითადად სერგეი მესხი დასაბეჭდ მხატვრულ ლიტერატურას. ვფიქრობთ, ის განსაკუთრებით კრიტიკული თარგმანების მიმართაა. ამას მოწმობს შედარებითი სიმცირე თარგმნილი ტექსტების და რაც ყველაზე თვალშისაცემია - პოეზიის. ქართველი ავტორების მიმართაც ცდილობს რედაქტორი შერჩევითობის პრინციპის გამოყენებას, თუმცა, სავარაუდოდ, მიზეზთა გამო ეს ყოველთვის არ გამოსდის, ამიტომაც „დროებაში“ დაბეჭდილი ყველა ორიგინალური ტექსტი ნამდვილად არ არის თანაბარი მხატვრული ღირსების.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება, უპირველეს ყოვლისა, პრესას უნდა ეკისრა. ამიტომაც იყო, რომ ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის საქმეს დიდი ინტერესით ეკიდებოდნენ იმ ეპოქის

გამოჩენილი მოღვაწეები: ი. ჭავჭავაძე, დიმ. ყიფიანი, ს. მესხი, პ. უმიკაშვილი, ზ. ჭიჭინაძე, და სხვები.

გაზეთი „დროება“ გამოდიოდა 1866 წლიდან 1885 წლამდე. იგი ქართული ინტელიგენციის პროგრესული მიმართულების ორგანო იყო, ამიტომაც ყველაზე დიდი საცენზურო დევნის გადატანა მას მოუხდა. სწორედ „დროებაა“ გასული საუკუნის პირველი ქართული გამოცემა, რომელიც ცენზურამ იმსხვერპლა.

1876 აღნიშნული „დროების“ ათი წლის იუბილე იყო გამოხატულება მიღწეულით კმაყოფილებისა და ასევე საკუთარი ძალის რწმენისა და იმედის, რომ კიდევ უფრო მეტის, გაცილებით უფრო მეტის გაკეთება შეიძლებოდა „დროების“ მეშვეობით სამშობლოსა და ქართველი ხალხის სასიკეთოდ.

გამოყენებული ლიტერატურის სია:

აბზიანიძე გ., სერგეი მესხი და მისი დრო, „ლიტერატურული ძიებანი“, 1956, X, გვ. 66–81

ასათიანი შ., ილია ჭავჭავაძე როგორც რედაქტორი, „კორესპონდენტის დასახმარებლად“, 1939, N16, გვ. 15–16

ბერძენიშვილი ლ., გაზეთი „დროება“ და მეფის ცენზურა, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“, 1964, N3, გვ. 34–49

ბოცვაძე ი., სერგეი მესხი და 70–80–იანი წლების ქართული პრესა, თბილისი, „განათლება“, 1968, გვ. 306

ბოცვაძე ი., „დროება“ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბილისი, მთ.სამეცნიერო რედაქცია, გაერთ. „განათლების“ კომბინატი, 1978, ტ. 3, 640 გვ.

გზეთი „დროების“ 50 წლისთავი, „სახალხო ფურცელი“, 1916, N518;

გამეზარდაშვილი დ., ქართული ლიტერატურისა და კრიტიკის ისტორიიდან, თბილისი, „განათლება“, 1974, ტ. 2, 526 გვ.

ვართაგავა ი., XIX საუკუნის ქართული ჟურნალ–გაზეთების გამოჩენილი რედაქტორები, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1957; 125 გვ.

ინგოროყვა პ., ილია ჭავჭავაძე, თბილისი, საბჭოთა მწერალი, 1962; 254 გვ.

კალანდაძე ა., ნარკვევები ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიიდან, თბილისი, საბჭოთა საქართველო, 1965; 499 გვ.

კარიჭაშვილი დ., ქართული პერიოდული გამოცემების ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა. (1819–1905წწ), <<ქართული მწერლობა>>, 1929, N6–7, გვ.141–156

მესხი ს., წერილები, ი.ბოცვაძის რედაქციით, აფხაზეთის სახელგამი, თბილისი, 1950; გვ.285–292

მეძველია კ., თერგდალეული კირილე ლორთქიფანიძე, თბილისი, „განათლება“ 1965; 271 გვ.

მგალობლიშვილი ს., პირველი ქართული გაზეთი „სახალხო გაზეთი“, 1916, N520,525;

სტამბა სინათლეს მოუვიდა განკარგულება გაზეთ „დროების“ დახურვის შესახებ, „სახალხო გაზეთი“, 1910.30მაისი, N20, გვ. 2

სურმანიძე რ., მელიქიშვილები, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2003, 176 გვ.

უმიკაშვილი პ., სეგეი მესხი, „ივერია“, 1883, N7,8, გვ. 158–180.

ქინქლაძე ო., „დროება“ და აღზრდის საკითხები, თბ. საქ. კპ ცკ–ს გამომცემლობა, 1963, 223 გვ.

ქინქლაძე ო., ქართული პრესის საგანმანათლებლო პროგრამა, (XIX საუკუნის ზოგადი მიმოხილვა) თბილისი, „განათლება“, 1966. 93 გვ.

ქიქოძე გ., სერგეი მესხის გარდაცვალებიდან 55 წლის გამო, „მნათობი“ 1938, N6, გვ.166.

ჯორჯაძე ა., თხზულებანი, წიგნი მეხუთე, მასალები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიისათვის და სხვა წერილები, თბ., გამომცემლობა „შრომა“, 1914, გვ.228.

ჭავჭავაძე ი., ილია ჭავჭავაძის წერილები დ.მესხისადმი, „ნიშადური“, 1908, N59, გვ.5

ჭიჭინაძე ზ., ქართულ გაზეთის ასი წლის ისტორია, თბ. 1916.

წერეთელი აკ., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XII,თბ., 1960.

ხუნდაძე ს., სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, თბილისი, II, 1927. 320 [2] გვ.

ხერცილავა ს., ქართული საზოგადოებრივი აზრი და მეფის ცენზურა, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1980, 183 გვ.

<http://www.ambioni.ge/pirveli-qartuli-gazeti-saqartvelos-gazeti>

[dspace.gela.org.ge/.../ქართული გაზეთის ასი წლის ისტორია.pdf](http://dspace.gela.org.ge/.../ქართული_გაზეთის_ასი_წლის_ისტორია.pdf)

დანართი 1

ტფილისი, 4 მარტს

ამ 1866 წლით ვინცობთ ქართულის გაზეთის გამოცემასა. ჩვენს აზრში ეს წელიწადი დარჩება შესანიშნავს დროთ: ქართულს ენაზედ გაზეთი სრულებით ახალი საქმეა, და ყოველივე ამ გვარი საქმე ნაბიჯის წინ გადადგმაა. ვისაც კი ესმის ჟურნალების მნიშვნელობა ხალხის განათლებაში ის, რა საკვირველია, მოხარული იქმნება ამ ამბით. ქართველებში წინათ გავრცელებული იყო კითხვისა და სწავლის სიყვარული: დარწმუნებით ვიცით, რომ აწინდელს დროს საკითხავის წიგნების საჭიროებას მთელს საქართველოში გრძნობენ. ახლა რედაქციაზედ არის დამოკიდებული ამ საჭიროების დაკმაყოფილება. რა ხასიათი უნდა მიიღოს „დროება“, რა მიმართულებას უნდა დაადგეს ისა, ეს თავდაპირველათვე უნდა აღმოჩნდეს. „დროება“ უნდა იქონიოს მხედველობაში გონების გახსნა და ნამდილის ცნობის გადაცემა მკითხველისადმი და არა დროს გატარება იმისი.

ჟურნალებს და გაზეთებს დიდი გავლენა აქვთ დანინავებულს ქვეყნებში. ჩვენს დროში ისინი შეადგენენ განათლების ზომასა და აუცილებელს საჭიროებას, ხალხის საჭიროებისათვის. მართალია, ზოგიერთს აღმოსავლეთის სახელმწიფოებში და აგრეთვე ძველს ევროპაში ეპოულობთ იმ გვარს ჩვეულებას, რომ ჟურნალის მზგავსად იწერებოდა ახალ-ახალი ამბები საზოგადოებაში გასავრცელებლათ. მაგრამ ბეჭვდა მაშინ არ იცოდნენ და მაშასადამე შეიძლებოდა ჟურნალს ის მნიშვნელობა ჰქონებოდა, როგორც ახლა.

ამისთვის როგორადაც აღმოსავლეთზედ, აგრეთვე ძველს ევროპაში განათლება იძროდა სუსტად და სრულებით არ იყო გავრცელებული ხალხში. ამ საქმის საფუძველი დაიდვა მეთხოუმეტის საუკუნის ნახევარს, როდესაც ნემეცმა გუტტენბერგმა მოიგონა ბეჭდვა. ბეჭდვამ მცირე ხანში ევროპამ მიიღო. თთქმის იმ დროიდანვე იწყეს წიგნების ბეჭდვა და ადგილ-ადგილ გამოცემა გაზეთებისა, თუმცა ეს უკანასკნელი სახელი შემდეგ არის შემოღებული მეჩვიდმეტის საუკუნის დაწყებაში: gazetta იტალიურად ნიშნავდა პატარა მანეთს, რომელიც ფასად ედვა ვენეციაში თვითონ ნუმერს ჟურნალისას. შემდეგ ეს სახელწოდება შერჩა იმას. მაშინდელი გაზეთები ახლანდელებს ძალიან ცოტათი ემსგავსებოდნენ: იმათის საუბარის საგანი იყო უმეტნავესად ომიანობის საქმეები. ღიახ, მცირეთაც იყვნენ ისინი გავრცელებულნი. ანგლიაში პირველი გაზეთი დაწესდა მეთექვსმეტის საუკუნის გასულს, ფრანციაში— მეჩვიდმეტე საუკუნეში. მხოლოდ ამ დროდამ იწყება იმათი მნიშვნელობა: ჟურნალები და გაზეთი უფრო და უფრო მოიფინებიან; ისინი შეუდგნენ საუბარს ყოველს საგანზედ მეცნიერებაზედ, პოლიტიკაზედ, საზოგადოების ყოფა-ცხოვრებაზედ, მმართველობისა და ხალხის ნაკლულოვანებაზედ. იმათ დიდი მონაწილეობა ქონდათ საზოგადოების გონების შეძვრაზედ. შეიძლება ვსთქვათ, რომ ისინი ძალიან შეეწივნენ მეჩვიდმეტე და მეოთხრამეტე საუკუნეებში ევროპის წარმატებას. მეცხრამეტე საუკუნეში მნიშვნელობა ჟურნალებისა და გაზეთებისა უფრო და უფრო მატულობს. ყოველივე, რასაც მეცნიერება მოიპოვებს, რაც სხვადასხვა ქვეყნებში პოლიტიკური შემთხვევა მოხდება, რაც ხალხის ყოფა-ცხოვრებაში კარგია თუ ავი, რა ღონისძიებასაც სწავლის გამოკვლევა აღმოაჩენს საზოგადოების კეთილ-დღეობის წარმატებისათვის ყოველივე ეს შეადგენს ჟურნალებისა და გაზეთების საგანსა. რომელი ხალხის უფრო წინ არის წასული განათლებით, იმის საზოგადოებაში იმოდენად უფრო მომატებული ჟურნალი და გაზეთი გამოიქცემა, რომელი ხალხიც უკანა დგას იმას უფრო ნაკლებათა აქვს ისინი. გარდა ამისა, იქ თვითოეულ მეცნიერების შტოს აქვს საკუთარი ორგანი, რომელსაც აქვს განსაკუთრებით დანიშნულება და საზოგადოთ ძნელი გასაგონია. სახალხო ორგანები იყოფება ორ გვარად: ჟურნალებათ და გაზეთებათ. ჟურნალი ფრანკუზული ლექსია და მიღებულია მთელს ევროპაში: თარგმანებით ის ნიშნავს ყოველდღურს,

რადგანაც უმეტესი იმათი ნაწილი ყოველ დღე გამოდის. რუსულს ენაზედ ამ სიტყვას სხვა აზრი აქვს: თუმცა ამ ლექსით ევროპაში ისახელწოდება საზოგადოდ ყოველივე ჟურნალი და გაზეთი, მაგრამ იქ ჟურნალი უმეტანავესად გაზეთსა ჰვინ, რუსეთში კი ეს სიტყვა ასეა მიღებული როგორათაც იქ revue, обозрение, ანუ მიმოხილვა, რომელიც თვემ ერთხელ თუ ორჯელ გამოდის დიდ წიგნებად და შეიცავს სამეცნიერო საბუთბზედ დამყარებულს განხილვას, გარკვევას ყოველგვარის საგნისას. ფრანცუზული revue, რუსული журнал მომზადებულთა ნასწავლთათვის არის გასაგონი და ხალხისათვის კი ძნელათ. სახალხო უფრო გაზეთია, ანუ ფრანცუზული journal. გაზეთის საუბრის საგანი არის პოლიტიკური ამბები და საზოგადოების ყოფა-ცხოვრება. თუმცა სამეცნიერო საგნებსაც შეეხება ისა, მაგრამ მოკლეთ ადვილ-გასაგონის საბუთების ჩვენებით. მაშასადამე სჩანს, რომ გაზეთი უფრო გავრცელებული უნდა იყოს ხალხში, ვინამც ჟურნალი.

ეს სწორეთ ასეც არის. ჩვენთვის ძნელი წარმოსადგენია, რა გვარათ არის განათლებულს ქვეყნებში გაზეთი მოფენილი. ჯერ ეს უნდა ვსთქვათ, რომ იქ ზოგიერთს სახელმწიფოში თითქმის მთელმა ხალხმა იცის კითხვა, წერა და ანგარიში, ესე იგი, ამერიკულს შეერთებულს შტატებში, პრუსიაში და სხვა გერმანიის მხარეებში, ფრანციაში და ანგლიაში ნაკლებათ. კითხვისა და წერის გამვრცელებელნი არიან ხალხში სასოფლო შკოლები რომელთა ზოგან მმართველობა აფუძნებს, მაგრამ უფრო საზოგადოება. ადვილ-ადვილ ესეც არის, რომ თუ გლეხმა თავისს დროს თავისი შვილი სასწავლებლათ არ მისცა, ის ჯარიმას ვერ აიცილებს. როგორ მისდევს ევროპაში ხალხი გაზეთების კითხვას, ეს თვითოეულმა იცის, ვინც კი იქ ყოფილა და თვალ-ყური უდევნებია ამ ფაქტისთვის. ამ სტატიის ავტორი განცვიფრებაშ მოსულა, როდესაც პარიუში და ვენაში უნახავს უბრალო კუჩრები, უბრალო მუშები, რომელთაც უბეში სდებიან გაზეთები და თავისუფალს დროს კითხვა დაუწყიათ, გერმანიის სოფლებში რომ შესულა, თვითეულს ოჯახში გაზეთები დახვედრია. აქედამ სჩანს, რომ გაზეთი არის ხალხისთვის საუკეთესო შკოლა. გაზეთით შეიტყობს ის, განათლება რაში მდგომარეობს, იმის წარმატებას რა მნიშვნელობა აქვს, ქვეყანაზედ და იმისს მამულში

რა ამბები... გაზეთით ის შეჰნიშნავს თავის ნაკლულეფანებას, და ამოიკითხავს ღონისძიებას, რომლითაც ეს ნაკლულეფანება უნდა ამოიკვეთოს. გაზეთს კითხვა იმას გონებას უხსნის, თვალს უხელს და უკეთესს მიმართულების გზაზე დააყენებს. იქ ყოველივე ადამიანის ყრილობა, ყოველივე საუბარი ამათ არას ღროს ჩაივლის, და უეჭველათ შეეხება სასარგებლო საგანს რასმე. ერთ სიტყვით, ყოველივე იმის ნაბიჯი სწავლა არის. იქ ერთი მეორეს ბაძავს და ცდილობს, რომ სხვაზე უკან არ დარჩეს, უმეცართ რიცხვში არ შეირიცხოს. ამ გვარს ხალხის მდგომარეობაში ხშირათ მოხდება ისეთი საქმე. რომელსაც ჩვენი საზოგადოება დიდს განცვიფრებაში შეჰყავს. ჩვენს ცნობამდე მოაღწევს ხოლმე, რომ ხალხის საშოღამ ხანდახან აღმოჩნდებიან ისეთნი გვამნი, რომელთაც სწავლა არსად მიუღიათ, მაგრამ მოწინავე პირებათ შეიქნებიან ხოლმე. ესე იგი, უკეთესს მწერლობათ და უკეთესს მოქმედ პირებათ საზოგადო საქმეებში. საჭიროდ ვხადით აქ უჩვენოთ ჩვენის ღროს ორი პირი მაგალითათ, ჩრდილოეთის ამერიკის პრეზიდენტები, ლინკოლნი და მისი მოადგილე ჯონსონი. პირველი იყო შეშის მჭრელი, მეორე - მკერავი. ჯონსონი ახლაც პრეზიდენტი ჩრდილოეთის ამერიკისა, სადაც განათლება უკეთესს მდგომარეობაშია, ვინამც ევროპაში. ლინკოლნმა დაიწყო ნევრების განთავისუფლება მონებისაგან. ჯონსონმა შეასრულა...

გაზეთს ერთ იმისთანა მნიშვნელობაც აქვს, რომელიც არ უნდა დავივიწყოთ, გაზეთი აერთებს და აკავშირებს მთელს ხალხს. აი, ამაზე რას ამბობს უპირველესი მწერალი ევროპაში ანგლიელი ჯონ სტუარტ მილლი: „ყოველს ღონისძიებაზედ შემძლე შეერთების საშუალობა, რომელიც მხოლოთ ამ ცოტა ხანს გახდა საზოგადო სამკვიდრებელათ, არის გაზეთი. გაზეთი მრავლის რიცხვის ხმებს გადასცემს თვითოეულს; გაზეთის საშუალებით ის ტყობულობს, რასაც რომ სხვანი აზროვნებენ“

ქართულს ენაზედ ჯერ ჩვენ არა გავაქვს ჟურნალი, რომელსაც კი თავისი მნიშვნელობა ესმოდეს. ამ სამის წლის წინ დაწესდა „მოამბე“ კარგის მიმართულებით, მაგრამ საუბედუროთ, ერთს წლის მეტი იმას არ უცხოვრია. გაზეთი აქამომდე სულ არ გამოცემულა. ვერ ვიტყვით, როგორ წარემართება „ღროება“. მაგრამ, როგორც ზემოთ

გამოვსთქვით, იმის დაწყებას სასიხარულო უნდა იყოს, რადგანაც ყოველივე ამგვარი საქმე ერთის მხრით მეცადინეობას მოასწავებს ფეხის წინ წადგმისას, მეორის მხრით, ჩვენის აზრით, შეუძლებელია ცოტაოდენი მოძრაობა მაინც არ მისცეს საზოგადო გონებას, საზოგადო ყოფა-ცხოვრებას, თუ გაზეთი თავის დანიშნულებას არ გადუღდა. არც ეს მეცადინეობა, არც ეს მოძრაობა არ უნდა დარჩნენ უნაყოფოთ. „დროების“ წარმატება დამოკიდებულია, რა საკვირველია, მომზადებულის და მცოდნე პირების მონაწილეობაზედ. მართალია, ამ გვარნი პირნი ცოტანი გვყვანან, მაგრამ ისინიც საკმაო იქნებიან, თუ რომ იმათ გულ-გრილობა არ უჩვენეს, როგორც ჩვენ, ქართველებს, ჩვეულება გვაქვს. თვით საზოგადოების მონაწილეობა უფრო მომატებულათ არის საჭირო, ესე იგი თუ ის ჩაინერგავს გულში გაზეთის ძალას ხალხის წინ-წადგმაში, მაშინ, ჩვენ ეჭვი არ გვაქვს, გაზეთი გამხნევდება და კარგს მდგომარეობაში შევა. ამას კი დარწმუნებით ვიტყვით, რომ რედაქციას სხვა აზრი არა აქვს რა, იმის გარდა, რომ ჭეშმარიტების გავრცელებას და ხალხის კეთილ-დღეობას მოეხმაროს. ამ აზრის უკუგდება იქნება სვინიდისისა და კეთილშობილების დათრგუნვა. უნდა აღვიაროთ, რომ ჩვენ ჯერ დაბლა ვდგევართ, გონება გაუხსნელნი ვართ, კეთილ-დღეობა რა არის, არ გვესმის, ერთ სიტყვით, სნეულებს მივემსგავსებით; მაგრამ სნეულების განკურნება მაშინ შეიძება, როდესაც ავთომყოფი თავისის აგებულობის მდგომარეობას დაწვლილებით გამოააშკარავებს და ექიმს უამბობს. ასეა ჩვენი საქმეც. თუ რომ ჩვენს ნაკლულევანებას არ დავფარავთ, ღონისძიებას იმისის ამოკვეთისა ადვილი იქნება. ამაზედ გაზეთმა უნდა ილაპარაკოს. ძნელია ეს საქმე: საზოგადო კეთილ-დღეობის შესახებ პრომას ჯერ ჩვენ არა ვართ შეჩვეულნი და არ ვაფასებთ ამისთვის მრავალნი ხანდახან რა საკვირველია, შეჰრისხვენ „დროებას“. მაგრამ თუ ამას არ შეუდგით, ნაყოფსაც ვერა ვნახავთ. ხანდა ხან ესეც მოხდება, რომ ნაკლულევანების გამოხატულობაში გაზეთი გადააჭარბებს. არც ამ შემთხვევამ უნდა შეგვაშფოთოს. ევროპის ლიტერატურაში ხშირია, როდესაც სურთ რაზედმე საზოგადო ყურადღება მიაქციონ, რომ უფრო ადვილათ ამოჰკვეთონ ისა, განგებ წარმოადგენენ ხოლმე იმას გადაჭარბებით.

დანართი 2

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Faculty of Humanities

Masters program **Literary studies, textbook and editorial-publishing**

Nino Mchedlidze

Sergei Meskhi and Newspaper „Droeba”

The work is done to obtain a Master's degree in Philology

The heads of the thesis:

Nana Pruidze,

Doctor of Philology, TSU Associate Professor

Maka Elbakidze,

Doctor of Philology, TSU Associate Professor

Tbilisi

2019